

Új kéve

AZ ÉSZAKI MAGYAR PROTESTÁNS GYÜLEKEZETEK LAPJA

*Krisztus születése. Oltárkép az augsburgi templomban
Idősebb Hans Holbein (1460-1524) alkotása*

”Abban nyilvánult meg Isten hozzánk való szeretete, hogy egyszülött Fiát küldte el a világba, hogy éljünk őáltala. Ha így szeretett minket Isten, akkor mi is tartozunk azzal, hogy szeressük egymást. Ha szeretjük egymást, Isten lakik bennünk, és az ő szeretete lesz teljessé bennünk. Aki a szeretetben marad, az Istenben marad, és Isten is őbenne.” – János apostol szavai arra intenek, hogy csak akkor tudunk igazán szeretni bárkit, – hitvest, gyermeket, szülőt, testvért, barátot, hivatást, hazát, nemzetet, az emberiséget –, ha megmaradunk a szeretet forrásánál, Istennél, s mint most, karácsony szent ünnepében is, arra kérjük őt, hogy maradjon meg bennünk, velünk, szeretteinkkel, életünk minden napján, a tőle kegyelemből kapott, előttünk álló új esztendőben!

SZOLGÁLTATTEVŐK

MOLNÁR-VERESS PÁL *lelkész*
151 64 SÖDERTÁLJE (STH) Granövägen 126
Tel/Fax: 08-550 160 66 Mobil: 070-602 29 68

MAGYARI-KÖPE GÁBOR *másodlelkész*
170 70 SOLNA (STH) Kungshamra 25 B
Tel: 08-655 49 93 Mobil: 070-248 55 76 (Új!)

KÖZPONTITISZTSÉGEK VISELŐI

JORDÁKY BÉLA *főfelügyelő, az ET elnöke*
428 35 KÄLLERED Gamlehagsvägen 19
Tel: 031-795 25 02 Fax: 031-795 25 04
Mobil: 070-562 31 08

TÓTH ILDIKÓ *főjegyző, Sölvesborgi felügyelő*
294 34 SÖLVESBORG Rektor Dahlgatan 4 H
Tel/Fax: 0456-140 37 Mobil: 070-892 94 95
0730-25 40 14

PAP IVÁN *központi pénztáros*
181 30 LIDINGÖ (STH) Frisksportvägen 2
Tel: 08-731 83 60 Fax: 08-731 08 28
Mobil: 0708-30 81 90

VÁJLOK ILDIKÓ *Szeretetszolg.orsz.megbízott*
431 66 MÖLNDAL Eduard Boyes gata 15
Tel: 031-27 02 63

TOVÁBBI GYŰLEKEZETI VEZETŐK

MÁTYÁS ISTVÁN *Boråsi megbízott felügyelő*
507 42 BORÁS Bodagatan 39
Tel: 033-41 79 44

FEKETE JENŐ *Eskilstunai felügyelő*
633 53 ESKILSTUNA Klarbärsvägen 23
Tel: 016-12 00 39 Mobil: 070-920 33 72

LÁSZLÓ BÉLA *Göteborgi felügyelő*
418 31 GÖTEBORG Vädersölgatan 21
Tel: 031-54 27 19 Mobil: 070-744 19 68

VERESS CSABA *Halmstad-i felügyelő*
302 50 HALMSTAD Roskildegatan 13
Tel/Fax: 035-21 00 92

id. VASZI ÁRPÁD *Helsingborgi felügyelő*
252 75 HELSINGBORG Närlundavägen 10
Tel: 042-28 21 35

GAAL ANDRÁS *Jönköpingsi felügyelő*
567 31 VAGGERYD Smedbygatan 21
Tel: 0393-161 69

BÖDECS MARGIT *Katrineholmi felügyelő*
642 33 FLEN Junivägen 9
Tel: 0157-129 04

PAPP ANNA *Ljungbyi felügyelő*
341 37 LJUNGBY Ägårdsvägen 19
Tel: 0372-819 67

PITLIK PÁLHÁZI KATALIN *Malmöi felügy.*
217 46 MALMÖ Roskildevägen 9 A
Tel: 040-26 76 38

SEBESTYÉN GÁBOR *Stockholmi felügyelő*
126 47 HÄGERSTEN/STH Fastlagsvägen 42/1
Tel: 08-18 41 72

UPPSALA A felügyelői tisztség jelenleg betöltetlen

REHÓ ISTVÁN *Västeråsi felügyelő*
723 51 VÄSTERÅS Glasbärgatan 7
Tel: 021-12 09 91

SPÁDA JÁNOS *Växjöi felügyelő*
352 47 VÄXJÖ Hjalmar Petris Väg 10 B
Tel: 0470-76 34 42 Mobil: 070-759 19 21

Külföldről előbb a 0046-ot kell társítani, s a körzetszám előtti 0-t el kell hagyni

ADVENT

A magyar *advent*, népiesen *ádvent* szó az odajön, megérkezik jelentésű latin *advenio, adveni, adventum*, illetve a megérkezés, jövetel, eljövétel jelentésű *adventus* szóból ered. Az advent az egyházi év kezdetét, a karácsonyt megelőző négy hetet jelöli. Karácsonykor arra emlékezünk, azt ünnepeljük, hogy Jézus Krisztus megszületett, megérkezett e világra, eljött az emberek közé. Adventkor újból átéljük az örömteli eseményre való várakozás, felkészülés lelki élményét.

Mivel karácsony napja, december 25-e, a hét bármely napjára eshet, e napot is beleértve vagy ettől a naptól visszafelé számítva négy vasárnapon át tart advent ünnepe. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy advent első vasárnapja legkorábban november 27-én, legkésőbb december 3-án lehet. Az adventi időszak az 5-6. században vált ünneppé, melyhez lassanként különböző hagyományok kötődtek. Az advent első vasárnapjára forduló éjfélkor harangszó hirdette az egyházi újév beköszöntét, az ünnepkör kezdetét, melyet napfelkelte előtt misével, úgynevezett angyali misével vagy aranyos misével ünnepeltek. Ettől a naptól kezdve karácsonyig a korabeli egyházban szigorú böjtöt tartottak, s amint azt az 1611. évi nagyszombati zsinat egyik határozata is példázza, advent első vasárnapjától vízkeresztig megtiltották a zajos mulatságokkal együtt járó esküvők rendezését.

A ma divatos adventi koszorú készítésének hagyománya csupán a 19. században alakult ki, s egy hamburgi lelkésztől eredeztetik, aki otthonának mennyezetére fenyőkoszorút rögzített, arra pedig az adventi ünnepkör napjait jelképező 24 gyertyát helyezett. A koszorút ma már csak négy gyertya díszíti, advent négy vasárnapjára utalva, - helyenként az életet és fényt jelképező vörös ill. arany színű szalagokkal díszítik. A néprajzkutatók szerint e koszorúkészítés előzményei a Keleti-tenger partvidékén és szigetvilágában élt népek szokásaiban keresendők, akik a téli napforduló idején fűzfavesszőből fontak koszorút, s azt örökzölddel díszítették.

KARÁCSONY

Ez a szavunk is idegen eredetű: a régi szláv nyelvben a *korcsun* lépőt, átlépőt, fordulót jelentett, s ezt a szót vitték át a napforduló jelölésére is. Érdekes módon egy hasonló, átforduló ill. kerék jelentésű kelta szóból, a *yule*-ből ered karácsony svéd neve, a *Jul* is. A kerék szimbolikájában adva van a vég nélkül folytatódó, ciklikusan meg-megújuló élet, a régi helyébe lépő új jelképe is. Bár kérdéses, milyen úton-módon kapcsolható ehhez a kised, kis gyermek jelentésű káldeus, ugyancsak *yule* szó, az viszont tény, hogy a Yule istenség-névként is előfordul. Jellemzői rokonságot mutatnak az Újszülött-isten, a Napisten, az Anyaistennő, sőt, az Istennőhármasság karakterisztikáival is. A kultúránként más-más néven előforduló Yule-istenségek közül ismert Dagda, és ennek lánya Brighid, a kelta Bal vagy az angolszász Balder neve. Brighid tanította meg az embereket a tűzzel bänni, s a tűz fénye úgy űzi el a sötétséget, mint a téli napfordulón újjászülető Nap. Az északi népek korábban számon tartották a nyári napforduló Midsummer - svédül midsommar ("nyárközép") - ünnepének ellentétét, a téli napforduló Midwinter ("télközép") ünnepét is. Míg nyáron, Midsummer idején a Napisten, Sunna teljes erejében tündököl és fénye minden titokra rávilágít, addig télen, a hosszú sötét éjszakákon a hó és jég alá titkos helyre elrejtett élet várja újjászületésének idejét, a téli napfordulót, a Midwintert.

(Folytatása a 23. oldalon)

Nem elmúlást, de életet, örökkévalót

Egykor, a kalotaszegi temetőket járva, Kós Károlyban – mint búvópatak a föld alól – előbuggyant a felismerés, hogy azok ”nem bús, bánatos halotti házak. Nem halálra emlékeztetők, nem néznek az élőkre gödrös halotti szemmel. Nem hirdetnek elmúlást, de életet, örökkévalót.” Rájött, hogy a sírkertekben a temetkezési rend is mintegy tükörképe a faluközösségnek, az abban betöltött rangnak és szerepnek, s hogy a holtak világában is együtt vannak azok, akik az életben egymáséi voltak.

Elhagyva immár Kalotaszeg temetőit, el Kós Károly korát, nagyvilágba szóródottak, más szokást s rendet is megismerők, mai korban menetelők – ha csak egy pillanatra is – fordítsuk meg a képet, s vele együtt az időnek irányát. Hadd nézzünk most ide le, ”odafentről”, hol hitünk szerint mi, a mennyei Atya gyermekei, az ő közelében s otthonában leszünk. Nézzünk mértékekre szabdalt életünkre az időnek oly végtelenjéből, ahol ”egy nap annyi, mint ezer esztendő, és ezer esztendő annyi, mint egy nap”. Hadd vessünk egy pillantást elmúlt óránkra, a tovaszállt napra, elröppent évünkre, lepergett időnkre. Bár ”tükör által homályosan” látunk, észre kell vennünk önmagunkban azt a valakit, ki embertársa mellett él, de mitsem tud róla. Azt az embert, ki mellett felebarát halad az úton, s ki mégis oly

távol tartja magát tőle. Észre kell vennünk, hogy bár azokhoz, kik eltávoztak közülünk, többé nem szólhatunk, de azoknak hangját sem halljuk meg, akik megszólítanak, s néma marad szánk, ha tőlünk várják a szót. Észre kell vennünk, hogy időnk teltének irama félelmetes, mégsem számolunk a kimért hátralevővel. Nem számolunk azzal, ki életünket adta, s egykor elszámoltat vele. Nem vesszük észre, hogy Isten lakik bennünk, s mi őbenne, és fel sem fogjuk talán, hogy az övéi vagyunk. Pedig – János apostol szavait idézve – ”abban nyilvánult meg Isten hozzánk való szeretete, hogy egyszülött Fiát küldte el a világba, hogy éljünk őáltala. Ha így szeretett minket Isten, akkor mi is tartozunk azzal, hogy szeressük egymást.”

Tény, hogy az örökké való életet innen csak ”tükör által homályosan” látjuk, de a mennyei Atya azért küldte közénk Fiát, hogy földi életünket már itt az ő tükrében vizsgáljuk meg, s cselekedeteinket az ő szeretetének fényéhez mérjük. Hogy már e földi életben egymáséi legyünk, nemcsak a szeretetben egymást társul választók, a mi szeretetünkre bízottak, hanem Isten is mibennünk, mi pedig őbenne. Hogy földi barangolásunk ne az elmúlást hirdesse, hanem az életet, az örökkévalót.

Molnár-Veress Pál

Hangtalan fohász

Odakint, a reggeli ködben egyhangúan sírdogáltak a fellegek. Az erkély párkányán csapzott galambok gubbasztottak, mint megannyi vacogó gondolat. Nem járt az utcán senki, csak egy ázott macska lapított a ház sarkánál. Túl az eső monoton muzsikáján hallható volt a varjak fekete károgása.

Némán és üresen tátongott a tér, s az út menti újságos, virágos, virslis bódék olyannak tűntek, mint mélyen homlokukba húzott kendőjű siratóasszonyok, kiknek szeméből kihunytak már a fények, fogatlan szájuk is csak panaszra ha nyílik. Kedvesem, ki voltál, ó, aki elhagytál, mire vetemedtél, mire vetemedtél, szívemnek szerelme, virágnak virága. Hova tűneztél, magamra mért hagytál, egekre feltörő bánatot mért raktál epedő szívemre... Istenem, milyen szomorú minden, mintha nem is karácsony lenne, hanem halottak napja.

Balladás hangulatban kóboroltam a szakadó esőben, aztán találomra felszálltam az utamba kerülő legelső villamosra. Gondoltam, keresek egy szép templomot, valami jó régít, patinásat, karácsonyi szentmiséhez illőt. Imádom a gyertyafüsttel keveredett tömjén illatát, az ódon kőfalak közt felbúgó orgona magasztos zengését. Döcögünk egy ideig. Néztam az Üllői úti házakat, a kopott házfalakat, a pocsoltyákat, a rikító reklámokat. Üres út mentén álmosan didergő apró, szürke fészkek. Seholy egy templom. Átszálltam a szembe jövő villamosra, s aztán a metróra. Kérem, vigyázzanak, az ajtók... Jó, kérem, vigyázzunk, hát hogy is ne vigyáznánk.

Útitársaim kisgyerekes anyukák és apukák, gondosan becsomagolt ajándécsomagokkal unokákhoz siető nagymamák. Pistike ne lóbáld a lábad, összesározod a nénit... Pistike apukája elkésett, a néni, jómagam, sáros szoknyával szállt le a Ferenciek terén, arcán a gyakorlott anyukák megbékélő, beletörődő, elnéző mosolyával. Nincs semmi baj, a néinek is voltak kisgyerekei. Nincs semmi baj... Csak nem tudom, miért kell ezen ismét pityeregni egy sort.

Az aluljáróban rongykupacba ágyazott embercsomagok aludtak, mintha ez lenne a világon a legtermészetesebb. A lépcsőn, félig az esőben, hárász kendős, öreg parasztasszony kuporgott, feje ütemesen reszketett. Ott ült, félig megkövült, semmibe meredő tekintettel, és kis csokor petrezselymet szorongatott. Bütykös ujjai görcsösen kulcsolódtak a fonnyadt, elázott, zöld csokrocskára. Talán valaki megveszi. Talán a templomba siető háziasszonyok egyikének eszébe jut, hogy petrezselyem is jár az ünnepi húslevesbe...

Úgy hiszem, behunyt szemmel is eltaláltam volna a templomig, elég lett volna, ha csak a naftalinból nemrég előszedett prémbundák szagát követem. Kopott bundáikban jobb napokat megért, pici öregasszonyok evickéltek a felszínre, fájós derekukat és elvászott térdüket feledve siettek a templomba, kezükben az ünnepi alkalmakkor használt kopott laktáska, abban rózsafüzér, zsebkendő, valami ke-

véske, perselybe szánt aprópénz, kulcsok, az unokák gyűrött fényképei, kopott borítékban orvosi papírok, nyugták, kis tasakban félig elporladt, rég lejárt pirulák. A táska alján régi morzsák, emlékek, az eltemetett házastárs emléke, az egyetlen tátrai üdülés emléke, a fronton elesett nagybácsi emléke, a házmaster korán elhalt, vézna fiúcskájának emléke, az első dunaparti csokolózás emléke... Egy egész emberi élet üledéke.

A templomban rengeteg karácsonyfát állítottak, pazar fenyőillat lengte körül a belépőt, de nem a betlehemi kisdud fogadott, hanem néhány lehajtott fejű, öreg koldus kinyújtott marka. Istenem, micsoda világ ez? A szegénység nem a szegények szégyene, mégis ők pironkodnak miatta. Megálltam az ajtóban. A padokban már nem volt hely. Felharsant az orgona mindent betöltő, hömpölygő hangja. Prédikáció alatt nem tudtam figyelni, gondolataim minduntalan elkalandoztak. Azon kaptam magam, hogy valami imaféle gondolatsor kavargat a fejemben. Ezen a fenyőgyanta illattól súlyos karácsonyi hangulatban, a világban szétszóródott szeretteimre gondoltam, akikkel szökőévenként ha találkozom, majd gyerekeimre, akik már türelmetlenül várnak, s a karácsonyi ünneplést is elhalasztották a kedvemért, hogy ki ne maradjak belőle.

Nem is tudom, azért jöttem-e el hamarabb a templomból, mert az álldogálástól megfájdult a derekam, vagy mert eszembe jutott, hogy hamarosan indul a gépem. Még egy utolsót szippantottam a karácsonyi illatú templom áhítatot parancsoló hangulatából. Odakint, szorosan a templom fehér fala mellett ősz öregember állt, botra támaszkodó, reszketős, megtört testű, görbe hátú, szomorú szemű árnyék. Eleven bibliai idézet. Nem kért, csak állt és reménykedve nézett, ahogy a kóbor kutyák szokták. Zsebembe túrtam. Talán maradt valami kevés forintom. Estére már úgyis Stockholmiban leszek.

Kényes dáma haladt el mellettünk, kerülgetve a tócsákat, elegáns, nercbundás, illatos, üde. Arcán megvetés, tekintete hidegebb, mint a koldulók kékre fagyott keze. Végigmérte az öregembert. Mint ahogy a kóbor kutyákat szokás. Szépen sminkelt szeme rám villant. „Ne adjon neki semmit, mert csak elissza!” – szólt. Szavai keményen kopogtak, akár a puszkagolyók. Két fénytelen könnycsepp gurult alá a rongyos ember ráncos arcán.

Isten, árvák atyja, szenvedők gyámola, betegek vigasza, aggok reményisége. Hol vagy ezen a könnyes karácsonyon, fiad születésnapján, hol keressenek a rászorulókat, kihez rebegjék szüntelen fohászukat a némák, az üldözöttek, a didergők, a nincstelének, a hontalanok, az éhezők, a megálázottak, a kisemmizettek? Uram, halld meg e hangtalan imát. A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma, és szabadíts meg minket az emberi gonoszszágtól. Ámen.

Molnár-Veress Mária Magdaléna

MENNYBŐL AZ ANGYAL

menj sietve

Az üszkös, fagyos Budapestre.
Oda, ahol az orosz tankok
Között hallgatnak a harangok.
Ahol nem csillog a karácsony,
Nincsen aranydió a fákon,
Nincs más, csak fagy, didergés, éhség.
Mondd el nekik, úgy, hogy megértsék.
Szólj hangosan az éjszakából:
Angyal, vigyél hírt a csodáról.

Csattogtasd szaporán a szárnyad,
Repülj, suhogj, mert nagyon várnak.
Ne beszélj nekik a világról,
Ahol most gyertyafény világol,
Meleg házakban terül asztal,
A pap ékes szóval vigasztal,
Selyempapír zizeg, ajándék,
Bölcs szó fontolgat, okos szándék.
Csillagszóró villog a fákról:
Angyal, te beszélj a csodáról.

Mondd el, mert ez világ csodája:
Egy szegény nép karácsonyfája
A Csendes Éjben égni kezdett -
És sokan vetnek most keresztet.
Földrészek népe nézi, nézi,
Egyik érti, másik nem érti.
Fejük csóválják, sok ez, soknak.
Imádkoznak vagy iszonyodnak,
Mert más lóg a fán, nem cukorkák:
Népek Krisztusa, Magyarország.

És elmegy sok ember előtte:
A Katona, ki szíven döfte,
A Farizeus, ki eladta,
Aki háromszor megtagadta,
Vele mártott kezet a tálba,
Harminc ezüstpénzért kínálta,
S amíg gyalázta, verte, szidta:
Testét ette és véréit itta -
Most áll és bámul a sok ember,
De szólni Hozzá senki nem mer.

Mert Ő sem szól már, nem is vádol,
Néz, mint Krisztus a keresztfáról.
Különös ez a karácsonyfa,
Ördög hozta, vagy Angyal hozta -
Kik köntösére kockát vetnek,
Nem tudják, mit is cselekesznek,
Csak orrontják, nyíznak, gyanítják
Ennek az éjszakának titkát,
mert ez nagyon furcsa karácsony:
A magyar nép lóg most a fákon.

És a világ beszél csodáról,
Papok papolnak bátorságról.
Az államférfi parentálja,
Megáldja a szentséges pápa.
És minden rendű népek, rendek
Kérdik, hogy ez mi végre kellett.
Mért nem pusztult ki, ahogy kérték?
Mért nem várta csendben a végét?
Miért, hogy meghasadt az égbolt,
Mert egy nép azt mondta: "Elég volt."

Nem érti ezt az a sok ember,
Mi áradt itt meg, mint a tenger?
Miért remegtek világrendek?
Egy nép kiáltott. Aztán csend lett.
De most sokan kérdik: mi történt?
Ki tett itt csontból, húsból törvényt?
És kérdik, egyre többen kérdik,
Hebegve, mert végképp nem értik -
Ők, akik örökségbe kapták -:
Ilyen nagy dolog a Szabadság?...

Angyal vidd meg a hírt az égből,
Mindig új élet lesz a vérből.
Találkoztak ők már néhányszor
- a gyermek, a számár, a pásztor -
Az alomban, a jászol mellett,
Ha az Élet elevent ellett,
A Csodát most is ők vigyázzák,
Leheletükkel állnak strázsát,
Mert Csillag ég, hasad a hajnal,
Mondd meg nekik -
mennyből az angyal.

Márai Sándor, New York, 1956

A HUSZITA BIBLIA

Örvendetes, hogy mostanában buzgón adogatják ki odahaza régi nyelvünk és kultúránk bécsés emlékeit, mégpedig nemcsak kevesek, szakemberek, hanem a nagyközönség számára, minden érdeklődőnek hozzáférhetően, viszonylag olcsó áron. Így tettem szert legutóbb az ún. Huszita Biblia egy részletét, Márk evangéliumát közlő és szakszerűen ismertető könyvecskére. A kiadás az igényes magyar kiejtésért, jelésül a kétféle e-hang megkülönböztetéséért síkra szálló Bárczi Alapítvány érdeme, a szövegfeldolgozás és magyarázat pedig Mészáros Andrásé, az alapítvány buzgó munkatársáé. Ugyanő ismerteti az utószóban a nyelvemlék keletkezésének történelmi hátterét, lelőhelyeit és nyelvi sajátosságait is. E kézzel írott és másolt kódexekben ránkmaradt közel teljes bibliafordítás egyik jellegzetessége éppen a zárt és a nyílt e-hang írásbeli megkülönböztetése, ami persze hozzájárult a kiadás vállalásához és megvalósításához.

Az 1400-as évek elején Husz János, prágai lélkész és egyetemi tanár tételeivel indult egy korai reformáció, mely vezetőjének máglyahalála, vagyis 1415 után népfelkelésbe torkolt, és hamarosan átcsapott a magyar Félvidékre, sőt Erdélybe és a délvidéki Szerémségbe is. A Délvidék korábban is melegágya volt az „eretnekségeknek”, a huszita tanok is jó talajra leltek, számos gyülekezet mondta föl a Rómához való hűségét, a papi cölibátust, fogadta el a két szín alatti áldozást, tért vissza a hitélet és liturgia ősi puritán formáihoz, a latin helyett az anyanyelvén végezte az istentiszteletét, az igehirdetést helyezve annak középpontjába. Magyar nyelvű bibliára, imádságokra, énekekre volt tehát szükség. Két Prágában végzett lélkipásztor, Tamás és Bálint pap fordította le mindenekelőtt a négy evangéliumot, majd lassanként az ószövetség számos könyvét is, az utóbbiakat jórészt már Moldvában, ahová 1439-ben híveikkel együtt áttelepültek az inkvizíció zaklatásai elől. Ugyancsak Moldvában, 1466-ban másolta le Néméti György ferencs barát Márk evangéliumát, melyet az ún. Tatrosi Kódex (ismertebb nevén Münchēni Kódex) alapján közöl a kiadó. A ferencsés számos „eretnekét” térítették ugyan vissza Róma hűségére, ám tanultak is tőlük: ők is anyanyelvén hirdették az igét a föld népének.

Az evangéliumok közül, Jánosé mellett, éppen Márké tűnik ki puritán szellemével, a dísztelenségig egyszerű és a lényegre szorítózkodó előadásával; nem hiába vált az öskérésztény tisztaságra törekvő gyülekezetek kedvenc olvasmányává. Nyilván maga Márk is, lévita és Péter apostol tanítványa öskérésztény gyülekezetek szervezését és lelki gondozását tartotta szem előtt, amikor Jézus életrajzából és arcképéből a tanítót és nevelőt, a nem egy népnek, hanem az egész emberiségnek szóló „örömhír” (evangélium) közvetítőjét, az elszánt és radikális, hogy ne mondjam: izgága újtót domborította ki. A légendának és a festők ecsetjének hálás témái: az anyagi üdvözlet, a btlehemi csillag és jászol, a pásztorok és a háromkirályok, a Szent Szűz és Érsebét, ölükből játszadozó pucér Jánoska és Jézuska, Mária magnifikátos ujjongása, Ráchél szívzaggató siralma az „aprószentek” vérés testcskéi fölött, szóval Máté és Lukács evangéliumának a költői képzeletre ható részletei említés nélkül maradnak Márk előadásá-

ban. De hiányzik e két evangélista által lejegyzett nemzetségtábla is, mely Dávid király egyenes leszármazottjának volna hivatva kimutatni Jézust, bár valójában csupán Józsefről bizonyítja ezt, aki, mint tudjuk, csak jogilag tekinthető Jézus apjának. Érdekös, hogy Márk evangéliuma nemcsak hogy mellőzi e táblát, de egy helyen (12: 35-37) magával Jézussal kérdőjelezteti még a Dávid királytól való származás elméletét, mint lényegtelen a MESSIAS rangja és küldetése szempontjából. Egyetlen más evangéliumban sem bővelkedik Jézus annyi emberi vonásban, mondhatnám „gyarlóságban”, mint Márkusnál. Ezek a „gyöngék” azonban olyasfélék, amelyeneket uralkodásra termett nagyságoknál mint rendkívüli erények és képességek kísérőjelenségeit, napfoltjait szoktunk még. A Dávidtól származás fitymálása mögött nem a „fattyú-MESSIAS” dacossága rejlik, hanem kiválósága és kiválasztottsága büszke tudata: ő az, akit nem „fiának”, hanem „urának” nevez Dávid: *Monda Úr én Uramnak: Úlj én jógom felől, míg- len vessem té ellenségedet té lábaidnak számolyául.* (Közel hat-száz esztendő magyar nyelv, de érthető. Csak a jóg szorul magyarázatra: jobb, jobbkéz volt a jelentése régen. A nyelvújítók a 19. század elején megörültek s új jelentést adtak neki: azóta beszélhetünk „embéri jogokról”.)

Márk evangéliumának nyitása Kérésztelő János föllépése: *Ím, én eresztém én angyalomat té orcád előtt, ki megkészejti té utadat téelötted. Ivöltönek szava kietlenben: Készhétek Úrnak utát, igazakká tegyétek ő ösvényét.* (A „küld” ige helyett következetesen „ereszt” áll a fordításban; a „kiált” helyett pedig „üvölt”, *ivölt* alakban. A „puszta” szót ismerik a fordítók, példánkban mégis *kietlen* a puszta neve. Érdekös a „készt” ige hangalakja: *készejti*. Az akkor még -ojt/-ejt/-öjt alakú képző mára egységesen -ít alakúvá fejlődött: a „tanojt/tanajt”-ből „tanít” lett. Am a „szakít” ige ma is él a népnyelvi változata: „szakajt”. A kenyérsütésnél használják a „szakajtót”. Nálunk „Vas”-ban zombor volt a neve. – Egy más mellett él a régi és az új végződés az „óhajt” és az azonos jelentésű „áhít” igében.)

És vala János ruházatott tevéknek szöréből, és ködményruha vala ő forcsoka környöl, sáskákat és vadmezeket észik vala. (A másfélszáz évvel későbbi Károli-bibliában: „János pedig teveszörruhát és dërëka körül börovet viselt vala, és sáskát és erdei mézet észik vala.” A Huszita Bibliában számos elavult vagy tájnyelvi szó fordul elő. A *forcsok* tehát „dërëk” jelentésű, a *ködményruha* pedig bőrből volt, akár a „kincskereső kisködmön”. Könyvecskénk szójegyzékéből idézzünk még néhány furcsaságot: *gördölet* mennydörgés; *hagyap* köp; *holval* réggel – ez megvilágítja „holnap” szavunk eredetét; más nyelvekben is ugyanaz a szó fejezi ki a réggelt és a holnapot; *kib* réttég; *szovárvány* szivacs – azonos „szivárvány” szavunkkal, melyről a nép azt hitte, hogy felszívja a vizet; *uroz* lop – máig él „oroz” alakban, az „orgazda” pedig a lopott jószág átvéője és értékésítője; *valál* jószág, vagyon; *venërék* ital, stb. Némelykor egy apró hangváltozás történt azóta: mai „löp” ige *vép*, „nevet” ige *mövet* a bibliában. Máskor jelentésváltozás, például a *káposzta* mindënféle vete-ményt jelentett, a *kastély* pedig általában falu, bekerített település, akár a latin *castellum*, amiből származik.)

A keresztelés volt Jézus „beavatása”, ott kapta meg az Ég jóváhagyását, amit a földi hatalmak megtagadtak tőle: *És legottan fölménvén a vízből láta mennyeket megnyitván, és Szent Lélekét miként galambat lezállván és maradván őrajta. És szólon mennyből: Të vagy én szerető Fiam; tēbenned jól kēllētem énmagamnak.* (Mindén világos, az utolsó mondat kivételével: ki nem találánk, hogy ennek értelme: „tēbenned gyönyörködöm”, „tēbenned kedvem telik”, „tēbenned tetszésemet leltem”. Igén, mert a „kēll” ige „szükségességét, kényszerűt” juttat eszünkbe, aminek sēmmi dolga a „tetszessel”. Pedighát erről a töről fakad a „kēllemes” is, ami a „tetsző, tetszetős” szinomímája; aztán a „kēlleti magát”, amit az tész, aki tetszeni akar; no még Vörösmarty „Petike”-verséből: „...nēm kēll néki róka málja, sēm a szomszéd bibliája ... de bēzzēg kēll a Juliska”; szóval csak Juliska volna ínyére, kedvére. A Keresztelő halálának történetében olvassuk, hogy *Hēródes ő léte napján* (értsd: születésnapján) *tōn nagy vacsorát... És mikor bemēnt volna az Hēródiádisnak lányja, és szökött táncolt* *volna, és kēllēt* (tetszett) *volna Hēródesnek...* stb. *A tēbenned jól kēllētem énmagamnak* szerkezeti fēlépítését e példák után sēm könnyű fēlfogni. Azt azonban érdēmés megemlíteni, hogy a régi nyelvben a „kēllemes, kēllemetés” szó szükségességét is kifejezhetett: *Nēm kēllemetés az egészeknek az urvos, de a gonoszól valóknak, mert nēm jöttem hívnom igazakat, de bünösöket* – mondja Jézus, 2:17 alatt. Károlinál: „Nēm az egészségéseknek van szükségök orvosra, hanēm a betegéknek...” Rejtély, miért „gonoszul valók” a betegék, hiszēn mégvolt már nyelvünkben a „beteg” szó is. Másutt fordítóink is használják.)

Jézus messiási küldetéséről nēmcsak az Ég, hanēm a Pokol is bizonyoságot tész: *Vala ő zsinagógájokban fērtēzetēs szelletō embēr, és ivöltō* (üvölte, kiálta) *mondván: Mi minekōnk és tēnekēd* (értsd: mi közünk egymáshoz nekünk és nekēd), *názáreti Jézus? Jöttél idō előtt elveszteni münket? Tudom, hogy légy Istennek Szente...* (Lám, az én névrokonaim is előfordulnak már a bibliában! De tréfán kívül: amit itt a fērtēzetēs szelletū, azaz tisztátalan lélkēktől megszállt embēr világgá „üvölte”, az az ördög bizonyoságtétele: tudom, hogy Istennek szentje vagy! – Kicsit latinosan mondja: „vagy” helyett „légy”; a fordítók túl szolgálai módon követték az eredetét. Ezért került szövegükbe oly gyakran a *szellet* szó is a latin *spiritus* hatására, holott ismerték és a főnti keresztelő-jelēnetben használták is a „lélék” szót. – Máshol, 3:11, ezt olvassuk: *És fērtēzetēs szelletēk, mikor ötet látják vala, lēsnek* (lēborulnak) *vala őelöttō, és ivöltnek vala mondván: Të vagy Istennek Fia.* Jézus nēm kér e hódolatból, mely ártalmára is lehet: *És igēn megfenyjēti vala azokat, hogy még nē jelēntenēk ötet.* Ezt a tilalmat *mēgvigasztott*, azaz meggyógyított betegeinek is lélkere szokta kötni, sőt Pétērnek is, aki apostoltársai nevében egyenēs kérdésére: *Tü kinek mondotok engēmet? Felelvén Pé-tēr monda őneki: Të vagy Krisztus. És megfenyjējt azokat, hogy valakinek nē beszēllenēnek őrilla.* Óvatosságra, mint bebizonnyult, természetesen volt oka. Kényēs helyzetéből fakad magatartásának ellentmondásossága: egyfelől ki kēll nyilatkoztatnia küldetését, „jelekkel”, csodákkal bizonyítania, másfelől titkolóznia, nehogy a hatalom fölfigyeljēn s idō előtt lēcsapjon rá.)

Úgy tünik, hogy a Jézus elveszejtésére törő írástudókon és farizéusokon kívül (akiket szövegünk következetesen *lěváltaknak*, azaz széktásoknak nevez), övéi, vagyis saját földijei és köztük családja vonakodtak leginkább hinni Jézus kiválasztottságában.

Szülővárosának zsinagógájában a csodálat hamar ellenségēs ócsárlásba csap át: *Nēmde ez az álc* (ács) *fia-é, Máriaanak fia, Jakabnak, Józsefnek, Júdásnak és Simonnak atyjokfia?* Nēmde ő hugi (hugai) itt müvelōnk (mivelünk) *vadnak-é?* És *mēggonoszbodnak* (mēgbotránkoznak) *vala őnbenne...* Jézus testvéreinek névszerinti felsorolását csak Márknál találjuk; de hiszēn ő még azt is tudja, mi volt a nevük a keresztthordozó cirénei Simon fiainak! Egy embērközeli, valóságízűbb hagyomány öröklődött ránk az ő evangéliumában. S mily józan tapasztalati igazságot szűr lē földijei hidegségéből Jézus: *Mert nincs próféta tisztēség nélkül, hanēmcsak ő hazájában.* Manapság így szoktuk idézni: Sēnki sēm próféta a maga hazájában.

Még tanulságosabb azonban a folytatás: *És nēm tēhete ott valami jószágot* (értsd: csodát), *hanēm csak kevés betegēket keze* (kezet; gyakori a ragtalan tárgy!) *rējok vetvén vigaszt* (gyógyíta) *mēg. És csudálkodik vala ő hütōtlenségēkēn.* Ime, a csodatétel sikerének nélkülözhetetlen feltétele: hinni kēll a csodában. A hitetlen környezet a legnagyobb csodatēvőt is mēgbénítja. Jézust inspirálja a csodavárók hite, a csodát nēm saját érdēmének tulajdonítja. *Lěányom, tēgedet tē hütōd mēgüdvözjējtēt* – bocsátja el a *csapástól mēgvigasztott* (bajából kigyógyult) vér-folyásos asszonyt. A „hēgyeket mozdító hit” gyönyörű metaforája így fogalmazódik mēg Jézus ajkán: *Bizony mondom tūnektēk, mert valakitēk mondanđ e hēgynek: fēlvētetni és a tengērbe eresztēni* (Károlinál: „kelj fēl és ugorjál a tengērbe”), *és nēm kētelkēndēdik ő szivēben, de hiendī, valamit mondanđ, lēszen* (beteljesedik) *őneki.* (A Kossuth Lajos korában még élő, bár ünneplēsnek hangzó jövōidō: mondanđ, hiend stb. már a Halotti Beszēdben előfordul: *ēmdül azaz „ēendēl”*; értelme: ēnni fogsz.)

Márk szēpítetlen előadásából sejtethetjük, hogy Jézus és hozzátartozói viszonya nēm volt problémátlan. Bár a mózesi parancsot vallja: tisztēljed apádat s anyádat, annak is tudatában van, hogy aki nagy célra tette fēl életét, annak ezēn a kötelékēn is lazítania kēll. *És jövēnek ő anyja és ő atyjaifiai, és küvöl* (kívül) *állván eresztēnek* (küldēnek) *őhozjája híván ötet. És a gyōlekēzet ül vala őnála, és mondnak vala neki: Imé, tē anyád és tē atyádfiai küvöl állnak, és keresnek tēgedet. És felelvén monda őnekik: Mely én anyám és én atyámfiai? És környōltekintvén azokat, kik őkörnyōllō* (körülōtte) *ülnek vala, monda: Imé én anyám és én atyámfiai. Mert ki tēndi* (tēndi, tēnni fogja) *Istennek akarátját, az én atyámfia és én hugom és én anyám.*

Arra is csak Márk kissé homályos célzásából következtethetünk, hogy családja, alighanēm csupa fēltésből, hogy prófétaí heve bajba nē sodorja, mēgkísérēlte házifogságban tartani. Fordítóink félreértették ezt a szövegrész, ezért csak Károlitól idézhetēm: „Azután haza térének. És ismét egybegyūle a sokaság, annyira, hogy még nēm is ēhetēnek. Amint az övéi ezt mēghallák, eljövēnek, hogy mēgfogják őt; mert azt mondják vala, hogy magán kívül van.” (3:20-21)

„Magán kívül van”, vagyis nēm beszámítható, legalábbis nēm mindig. Sēnki sincs embēr, akiről ezt el nē mondhatnánk, hát még ha zsēni, aki a világ mēgvált(oztat)ására tette fēl életét! Egyfelől egy politikus hajlékonyságával vált szigort engedékenységre, Máténál ezt mondvá: „A ki velem nincsen, ellenēm van...” Lukácsnál és Márknál pedig: *Ki nincs müellenōnk, müértünk vagyōn;* Károlí szavaival: „Mert aki nincs ellenünk, mellettünk van” (Lám, a kádári konszēnzus jelmondata bibliai

eredetű!); az írástudókat azonban nemcsak tanaiért s erkölcsiért ostorozza, hanem – majdhogynem osztálygyűlölettel – mert hosszú köntösben szeretnek járni, fogadni a köszöntéseket a sokadalomban, elül ülni a zsinagógában s díszhelyen a lakomákon, s kiésszik a házából a szegény özvegyét, aki utolsó garaskáját veti a templomi persélybe.

Hogy szertelen haragra tud gerjedni, azt nemcsak a templom megtisztításának nagyjeleneete mutatja, amelyről mind a négy evangélium beszámol: *És mikor bemént volna a templomba, kezdé kihányani az árolókat és a vevőket a templomból. És a pénzváltóknak asztalokat és a galambárólóknak székeket eldöjté. És nem hagyja vala, hogy valaki edényt vinne a templom által... Némde írván vagyon-é: Mert én házam hívatik imádságnak házának méndén nemzeteknek? Tü kedég (pedig) töttéték azt tolvajoknak barlangjá... (nem hiba a -vá elmaradása! Így volt a régi nyelvben.)*

Ugyanazon a lapon, melyen Márkus beszámol a MESSIAS „isteni haragjáról”, olvasható, hogyan esett áldozatul a boldogtalan fügefafa Jézus nagyonis embéri, mondhatnánk gyermekes dühének: *És mikor másodnapon kiméne Bétániából, éhézék. És mikor látott volna messzöl (messziről) egy figefát, leveleket vallót (leveleset), jövö (jöve, odament), ha talántál lenne valamit őrajta. És mikor jutott volna őhozjá, a levelektől megváln (levelek kivételével) sémmit sém lele őrajta, mert nem vala figének (fügeérésnek) ideje. És felevén monda őneki: Immár toábbá (továbbá, ezéntül) nē egyék valaki gymölcsöt tēbelölled örökké! Másnap, Jeruzsálēmből távozóban (a papok haragja elöl) újra arrafelé vitt az útjuk: És mikor holval (rēggel) mēnnének, láták a figefát gyökerétől fogván megaszván. És megemlékēzvén Pētēr monda őneki: Rabbi, imé a figefa, kit megátkoztál, megaszott. És felevén Jézus (így!) monda őnekik: Valljátok Istennek hütét! – a folytatást a hegyeket mozdító hitről már fön-
tebb idéztem. Elképzelhető, hogy Jézus a hitnek és az imádságnak – ezúttal az átoknak – erejét akarta démonstrálni a fügefafa kiszárasztásával, szóval pedagógiai célja volt vele. Lēhetne persze akadékoskodni: imádkozott volna inkább a fára néhány érett fügét azzal az erővel! Bár az korántsēm hatott volna úgy a tanítványokra, csak vállat vontak volna: természetēs, hogy a fügefán füge terēm, akár itt az ideje, akár nincs. Az embēr már csak ilyen. És hogy Jézus is embēr, kiválasztottsága mellett sēm mentes gyarlóságainktól, az csak mēgnyugtató. „Napfoltjai” nēm ártnak neki, hūs-vér alakká, szinte regényhōssé tēszi. Mēggyōzōdēsēm, hogy a számos regény, amit róla írtak, Márk evangéliumából merítetett legtöbb inspirációt személyiségéhez, jellemzéséhez. Irodalmi remēkmű (is) Márk evangéliuma, csodás elemekkel fűszērēzett réalizmusával, mely a humort, sőt a grotēszkēt sēm nélkülōzi, mint a pikarēszk regénybe illō jelēnet a kondával, amelybe a sírboltlakō ördōngōsből belebocsátotta a légiōnyi fērtēzetēs szelletēt (tisztátalan lēkkēt). És nagy hirtelenkēdettel a csorda mēne fōmeredēk (hanyatt-homlok lē) a tengērbe két ezēriglen, és mēgfūlának a tengērben. Persze sēm a rémült pásztorok sēm a kárvallott falusiak nēm voltak elragadtatva: és kezdēk kērni, hogy eltāvoznēk ő vidékēkből.*

Tömör, erőteljes nyelvű bibliánk néha bizony föladja a leckét a mai olvasónak kacifántos fogalmazásával. A fōnti pēlda „sírboltlakō ördōngōse” ily talányos körülírással sikerēdett: *fērtēzetēs szelletō embēr, ki vall vala lakodalmat a koporsókban. Az*

elejét értjük már: tisztátalan lēlkkētől mēgszállott embērről, „ördōngōsről” van szó. De csak nēm űlt lakodalmat koporsókban? A fordítók a sírboltot nevezik koporsónak; a lakodalom pedig nēm (mēnyegzōi) lakoma, hanem lakás. Ideje, hogy a gyakoriság rēkordját tartó „vall” igēről is szōljunk. Ez a magyarból hiányzó, de a latinban és az eurōpai nyelvek zōmében mēglēvō *habere, to have, haben, att ha* stb. igēt van hivatva pótolni. A fügefafa „leveleket vall” azt jelēnti, hogy levelei vannak, tēhāt leveles; az ördōngōs *vall vala lakodalmat a koporsókban* azt akarja mondani, hogy sírboltokban volt a lakása, sírboltokban lakott. *Mert kinek vagyon, annak adatik, és kinek nincsen, a mellyet vall, elvētetik őtōllō* – mondja Jézus. Az a *mellyet vall* jelentése: „amije van”. Így lēsž érthetō a kōvetkēzō mondat is: *Mert sokakat vigaszt vala mēg* (gyógyított meg), *úgyhogy őrējā omlanának* (mēgrohanták, tolongtak körülōtte), *valamēnyēn kedég* (pedig) *vallnak vala csapásokat* (mindnek mēgvolt a maga nyavalyája). Még egy pēlda: *És kimēnvén Jézus (így áll a szōvegben!), látá a gyōlekēzeteket és kōnyōrōlō* (mēgkōnyōrōlt) *őrajtok. Mert valának mikēnt juhok, pásztor nēm vallōk* (kiknek nincs pásztoruk).

Mai nyelvünk „vall” igéje mást jelēnt: beismer (bűnt, szerelmet), mēgvallja hitét, stb. Az a másik „vall” ige kiveszēt nyelvünkōl, de nēm nyomtalanul: kárt vall, akinek kára van, a kárvallott. Akinek nēm sikerül valami, az szēgyēnt, kudarcot vall.

„Rokon” szavunk ma közös származásra utal, például vérokonnok, rokon nyelvek esetében. Rokonom persze az apósom, a sógorom is – törvény szērint. Vannak „rokonlēlkkē” is, akiknek gondolat- s érzēlmvilága hasonlō, kōzeli. A régi nyelvben – bibliánkban – azonban ilyeneket is olvasunk: *Mēnjetēk a rokon falukba és városokba...* – vagyis a kōzeli falukba, városokba. „Kōzel az aratás” bibliánkban így áll: *rokon az aratat.*

Jézus *mēltatlanul vevē* (értsd: zokon vētte, mēgneheztelt), hogy tanítványai igyēkēztek távoltartani tōle az odahozott gyermekēket: *Hagyjátok az apródokat jōniēk énhozjám, és nē tiltsátok mēg azokat, mert ollyatanokē Istennek országa.* Az apród tēhāt eredetileg nēm a lovag ifjú fegyverhordozója, hanem „apróság, gyermek”. A -d végzōdēs kicsinyítēsre szōlgált: Árpád neve „árpácskát” jelēnt.

„Elōkelō” az olyan embēr, aki jogot nyert vagy jogot formál mások mēgelōzēsére: *Valának kedég a tanējtványok az útban Jeruzsálēmbē fēlmēnōk. És Jézus elōkeli vala ōket, és csudálkōdnak vala, és kōvetvén fēlemnek vala.* Más helyēn: *De miután fēlkelendēk* (értsd: fēltamadok), *elōkellek tūtōket Galilēában* (előtteték mēgyēk Galilēába).

A „csók” is régi szavunk, valószínűleg hangutánzó. A régi nyelvben a „csókol” igének volt egy „apol” párja. Júdás mondja a Jézus elfogására küldött poroszlóknak: *Valakit mēgapolandok, ő az. Fogjátok és vigyētēk okoson. És mikor jutott volna, legottan vēpvén (lépvén) őhozjá monda: Üdvōzlēgy, Rabbi! És mēgapolá őtet.*

Még folytathatnám a nyelvi érdeklēségük mazsolázgatását, de a fēlsoroltam pēldák is élēggē bizonyítják, mekkora haszonnal forgathatja a mai magyar is ezt a bēcsēs nyelvmelkēt, mely olvasmányok is érdeklēsítő és tanulságos. Valóban, mint Mészáros András nevezi, „nemzeti műveltségünk csiszolatlan gyémántja.”

Szente Imre

Tóth Károly Antal

Nobelesdi

1. Gyázmunka

Stern doktornak hívták azt a családjunkban legendássá lett gyermekorvost (a keresztnévét nem tudom, és ma már nincs kitől megkérdezni), aki a világháború alatt rövid ideig a hűgom egészségének, valamint az enyémmek őrizője volt. Személyesen róla persze semmi emlékem nem maradt, hiszen még két esztendősem voltam, amikor utoljára megvizsgált engem. De születémet számtalanszor hallottam beszélni róla, és hosszú időbe telt, amíg – talán már a gyermekkorból is kinőve – el tudtam képzelni jobb orvost nála. Többször elmondták a történetet, hogyan alakították át gettótá, és zárták le Szatmárnémeti egyik lakónegyedét, hogyan hozták be szekerekkel a környékbeli falvak zsidó lakosságát, hogy odatereljék őket is a már ott zsúfolódó városiak közé. Hogyan zavarták el Apámat és Anyámat, amikor a gettó kapujánál a gyermekorvosnak szánt csomaggal jelentkeztek, majd a címzett nevét viselő csomagot – egy-két másik alkalommal is – a szerencsére és bennlevők szolidaritására bízva, egy őrizetlen részen átdobták a magasra épített, átláthatatlan kerítésen.

Stern doktor, a felesége és két gyermeke sohasem jött vissza. Tudtommal még csak hír sem érkezett róluk. A sorsukról szóló történet újra és újra elmesélésével, meghallgatásával tulajdonképpen gyászoltuk őket. Szóba kerültek persze más zsidó ismerősök is, de ez a család volt a legközelebb hozzánk. Ma is – a korommal rohamosan gyarapodó számú – számon tartott személyes elhunytjaim közé tartoznak.

Minderről azért lett aktuális beszélni, mert nem értem, mit vár tőlem a frissen Nobel-díjas Kertész Imre író, akinek egy ez évi októberi nyilatkozata szerint „Magyarország még nem nézett szembe (...) a holokauszt kérdésével”, „a magyar társadalom eddig elutasította az erre való reflexiót”, így a „magyar kultúrában még nem vert gyökeret a holokauszt tudata”. Bár életem nagyobbik részét Erdélyben töltöttem, az utóbbi időben pedig Svédországban élek, mindig is a magyar kultúrkörön belül léteztem, távolról is a magyar nemzet része voltam és maradtam, és ezen már nem is lehet változtatni. A megszólítás tehát nekem is szól.

A németek által létrehozott haláltáborokról a családban, gyermekként hallottam először, majd gimnazistaként láttam az *Anna Frank naplóját*, amely a jelentősebb színházi emlékeim közé tartozik. A borzalmak részleteiről egyetemi éveim alatt (’60–’65) a Magyarországon kiadott *Akcióban az SS* című könyvből olvastam a kolozsvári egyetemi könyvtárban. Akkoriban jelent meg (újra) dr. Nyiszli Miklós *Orvos voltam Auschwitzban* című visszaemlékezése, amelyből meglehetősen teljes képet kaphattunk az akkor már régen szimbólummá vált koncentrációs táborról. Gondolom, furcsa lenne, ha itt fel akarnám sorolni minden ilyen tárgyú olvasmányomat, színházi- vagy filmélményemet. Cseppeket sem érzelemmentes ismereteimet megosztottam aztán a nagyváradi diákjaimmal is, akik között körbejárt a Nyiszli Miklós kötetem (amíg valaki el nem felejtette visszaadni).

Mit akar hát most tőlem a Nobel-díjassá lett Kertész Imre? Nincs is olyan ismerősöm, aki ne ismerné, és ne érezné át a hajdani események tragikumát. Miféle „gyázmunkát” vár tőlem, tőlünk, amiről az egyik interjújában beszélt (*gyázmunka* – mi csoda embertelen megnevezése annak, amire vonatkozik, bár vitathatatlan, hogy a „gyermektermelés” szakterminusa túltesz rajta); mintha módja (és joga) lenne belevájkálni a lelkünkbe, hogy vajon megfelel-e az ő igényeinek az az együttérzés és felháborodás, amellyel a koncentrációs táborok áldozataira gondolunk.

Persze nincs olyan társadalom, amelyben az embertelen viszonyulás, a gonoszság valamilyen formában ne lenne jelen. Anyám egy ízben egy ismerősével találkozott (akit én gyermekkoromban hisztérikus vénkisasszonynak tartottam, és úgy véltem, nincs ki minden kereké), amikor a falvakból a gettóba tartó szekérsor elvonult előttük az utcán. Bizony akadtak olyanok, akik kárörömmel szemlélték a látványt. Az említett hölgy hangosan mocskolta a szekereken ülőket. Anyám megdöbbenve rászólt, és megkérdezte: Mit vétetek neked még a gyerekek is? – Hagyd csak – mondta a nő –, a kis zsidóból lesz a nagy zsidó.

Menetelés a gázkamra felé (A Simon Wiesenthal Center fotóanyagából)

Ennek a pandanjával is találkoztam. Már nagyfiú voltam, gimnazista, és Anyám megtiltotta, hogy valaha is betegyem a lábamat az iskolaorvoshoz. Egy alkalommal két haverommal az orvosi szoba előtt mentünk el, és a fiúk valamiért be akartak menni. Velük tartottam. Se azelőtt, se azután nem láttam Anyám arcán olyan felháborodást engedetlenségem miatt, mint akkor, amikor megemlítettem ezt a látogatást. Ezután mondta el, mi a tiltás oka.

Apám könyvkereskedőnek tanult, és a háború elején sikerült állami kölcsönrel üzletet nyitnia. A háborúban katona volt, majd fogságba esett, és ezalatt Anyám vezette a boltot. Már béke volt, amikor egy napon bement hozzá a könyvkereskedés épületének

társtulajdonosa, egy gyermekorvos, aki valamelyik haláltáborból szabadult. Grósznak hívták. Kijelentette, hogy mindazért, ami történt, minden keresztény és minden magyar felelős. És vegye Anyám tudomásul, hogy amennyiben a testvére gyermekei nem jönnek vissza (neki nem volt gyermeke), akkor ő gyilkolni fog, és majd összetépheti az orvosi diplomáját. Tanúja nem volt ennek a beszélgetésnek. Nem sokkal később a szatmárnémeti városi kórházban tizennégy csecsemő halt meg egy napon. Tea helyett *tévedésből* valami egyebet itattak velük. Grósz volt a szolgálatos orvos. A szándékosság nem volt bizonyítható, de gondatlanság címén három évre ítélték. Az orvosi diplomáját azonban nem vesztette el, és ő volt az az iskolaorvos, akihez nekem nem volt szabad betennem a lábamat. Azt hiszem, a holokauszt áldozataiért folytatott *gyázmunka* erről a tizennégy csecsemőről sem feledkezhet meg.

2. A művek

Kertész Imre könyvei számtalan nyelven megjelentek, svédül is, így a Nobel-díj bizottság számára könnyen hozzáférhetőek voltak. Állítólag a díjat mindenekelőtt a *Sorstalanság* című könyvével érdemelte ki, amelyik a forgalomban levő művei közül elsőként született, és a szerző deportálását, valamint a koncentrációs táborokban vele történt események, szerzett ismeretek párlatát tartalmazza. Ezt a könyvét tizenhárom évig (1960 és 1973 között) írta egy igen érzelemmentes száraz stílusban, amit későbbi írásaiban (*A gondolatnyi csend; Gályanapló*) több ízben is tudatos törekvés eredményének mond, és azzal indokolja, hogy a „regényíró kénytelen elhagyni a borzalmakat, a legvégletesebb élményeket, mert azok nem töltenek be művészi szerepet a könyvében”. Szerinte „a stilizálás mögül minduntalan álnokul kikanalál” dráma „ebben a szituációban egyszerűen nem igaz”; a mű „nyelvi és filozófiai világa” dönti el, hogy az író mit használit élményeiből, és végül is így készül az „objektív regény”.

A szerző életrajzában mindenütt az áll, hogy Auschwitzba deportálták. Ez így is van, egy kis finomítással: nem a tulajdonképpeni Auschwitzba, hanem a szomszédságában levő, Auschwitz II-nek is nevezett Birkenau karanténtáborba vitték, ahonnan két-három nap után Buchenwaldba, majd az ahhoz közeli Zeitz helységbe került, ahol egy gyárban dolgoztatták. A fent említett szerkesztési elvek értelmében azt várnánk, hogy a megfogalmazás és az elhagyások módozata révén jobban érzékelhető lesz az a szörnyűség, amit deportálásnak és koncentrációs tábornak nevezünk, és például az őrszemélyzetet alkotó német katonákat is a szerepüknek megfelelő légkör jellemzi majd. Ezzel szemben ilyeneket olvashatunk: a deportáltakat szállító vonaton a „csendörök is ott voltak, puskásan, mogorván, állig gombolkozottan – valahogy, mint akik kívánatos árucikkre felügyelnek, de hozzá már nemigen nyúlhatnak, s gondoltam, bizonyára egy önáluk is magasabb hatóság: a németek miatt.” A főhős, Köves György, miután a németek megóvják a magyar csendöröktől, Auschwitzba érkezik, és az ott látott SS-ekről így vall: „Kijelenthetem, cseppet sem találtam őket veszedelmeseknek: kényelmesen föl s alá jártak, cirkáltak az oszlopok egész hosszában, kérdésekre válaszoltak, bólogtattak, némelyönket szívélyesen háton vagy vállon is veregettek.” Az érkeztettek munkára, illetve gáz-

kamrába válogató orvoshoz is mindjárt bizalmat érzett, mivel annak igen jó megjelenése és jóságos tekintetű szeme volt. A tartalom és a stílus ferde viszonyáról, valamint a főhős finoman szólva különös erkölcsi lényéről tanúskodik a következő mondata: „Közben – hallom – végig igen szívesek hozzájuk, gondoskodás, szeretet veszi őket körül, a gyermekek labdázhatnak meg énekelnek, s az a hely, ahol megfullasztják őket, igen szép, gyep, liget meg ágyások közt fekszik: ezért is keltette mindez végül némiképp bizonyos tréfák, valahogy affajta diákcsíny érzését bennem.” Erre nemigen tudunk mást mondani, mint hogy ez nem egy normális érzésű ember megfogalmazása.

1945 tavaszán Buchenwald felszabadul, s a főszereplő hazamegy Budapestre. Nem jut eszébe megköszönni Istennek a szabadulást, a betegséget sem, ami miatt hónapokig nem kell dolgoznia, a kórházban fekszik, ahol olyan emberekre (rabokra) talál, akik segítségére vannak a szinte csoda számba menő életben maradásban, inkább gyűlöletet érez mindenki iránt, és igazságtalanul vádaskodik azokkal a zsidó ismerőseivel, akiket nem hurcoltak lágerbe. Végigolvassa minden könyvét, még ha tagadná is az egyezéseket, biztosak lehetünk abban, hogy Kertész Imre önarcképe ez.

Tulajdonképpen minden írását a szeretetlenség hatja át, mint ha a szeretet érzése ismeretlen lenne számára. Szemében az emberek olyanok, mint a tárgyak, legtöbbször terhesek számára, legjobb esetben valamilyen szempontból hasznosaknak tartja őket. Egész életművében egyetlen szereplő van, akit némi melegséggel ábrázol: az első felesége (*Az angol lobogó*), akiről egy interjúban kiderül, hogy képzeletbeli személy.

A *kudarac* című könyvébe beiktatta a Magvető Kiadónak a *Sorstalanság* megjelentetését visszautasító levelét. (Remélhetőleg hiteles a szöveg; tartalma ezt nagymértékben valószínűsíti.) Érdemes idézni:

„Kéziratát kiadónk lektorai elolvasták, egybehangzó véleményük alapján regénye kiadására nem vállalkozhatunk.

Úgy véljük, élményanyagának művészi megfogalmazása nem sikerült, pedig a téma iszonyatos és megrázó. Hogy mégsem válik az olvasó számára megrendítő élménnyé a regény, elsősorban főhőse enyhén szólva furcsa reakcióin múlik. Azt még érthetőnek találjuk, hogy kamasz hőse nem fogja fel azonnal, mi is történik körülötte (a munkaszolgálatosok behívása, a sárga csillog kötelező viselete stb.), de azt már nem tudjuk megmagyarázni, hogy a koncentrációs táborba érve miért látja »gyanúsnak«, a kopaszra nyírt foglyokat. A rosszízű mondatok tovább folytatódhatnak: »az arcuk sem volt épp igen bizalomgerjesztő: szétálló fülek, előre meredő orrok, beesett, apró, ravasz fényű szemek. Csakugyan zsidóknak látszottak minden tekintetben.«

Elhíhetetlen az is, hogy a krematóriumok látványa »bizonyos tréfák«, »egyfajta diákcsíny érzését« keltik benne, hiszen tudja, hogy megsemmisítő táborban van, pusztán zsidó volta elég ahhoz, hogy meggyilkolják. Magatartása, visszás megjegyzései tisztítják és sértik az olvasót, s bosszankodva olvassa a regény befejezését is, hiszen a regény főhőseinek eddigi magatartása, részvétlensége nem ad alapot arra, hogy erkölcsileg ítélkezzen, felelősségre vonjon (pl. a házukban lakó zsidó családnak tett szemrehányásai). Szólnunk kell még a stílusról is. Mondatainak nagy része ügyetlen, körülményesen fogalmazott, sajnos gyakoriak az ilyenfajta fordulatok: »...nagyjában-egészében valóban...«;

»igen természetesen, s kissé emellett...« Kéziratát ezért visszatartjuk Önnek. Üdvözlettel.”

A levél tartalma teljes mértékben helytálló, és ma is érvényes. Ebből a *regényből* hiányzik a holokauszthoz való érzelmi viszonyulás, de a vele kapcsolatos erkölcsi állásfoglalás is. Ettől persze még kiadhatták volna, hiszen hány silány stílusú lélektelen könyv van manapság a világirodalom sikerlistáin. De hogy a *Sorstalanság* mitől lett ennyire felkapott, ez a kérdés még megválaszolásra vár.

Egyébként a könyv címe félremagyarázáson alapul, és valószínűleg csak a meghökkentés vágya hozta létre. Néhány nyelv értelmező szótárában megnéztem a sors szó jelentését. Egyöntetűen kétféle értelmet tulajdonítanak neki: vagy valaki életének szükségszerű, tehát gyakorlatilag nem befolyásolható, legtöbbször kedvezőtlen alakulása, vagy pedig az a hatalom, amely életünket irányítja. Következésképp teljesen téves Kertész felfogása, amely szerint a sors a döntési „szabadságunkból következő szükségszerűség”, a sorstalanság pedig az, amikor „a ránk kirótt determinációkat éljük végig valóságként” (*Gályanapló*). Ha a sors szóhoz ragaszkodik, akkor a *balsors* címet vagy ennek valamely változatát kellett volna könyvének adnia.

A később írt művei több vonatkozásban különböznek a Sorstalanságtól. Így az addig igen merev stílus lazábbá, változóbbá, egyenetlenebbé válik. A legszembeütőbb újonság, hogy a szerző érzelmileg is a középpontba helyezi magát. Ez kapcsolatban lehet azzal, amit *A kudarc*-ban magáról mond: „a regényem befejezése után valamiféle változás zajlott le bennem; (...) soromat már-már egy író sorsaként kezdtem mérlegelni.” A többi embert továbbra is jelzesszerűen, érzelemmentesen, szinte tárgyként ábrázolja. Talán ennek igazolására született az a különös elmélete, hogy „a regénynek el kell tekintenie a jellemeiktől”, valamint az, amely szerint az irodalom régebben a többi emberrel foglalkozott, „ma már azonban az író kizárólag csak önmagáról beszélhet: hogy ő hogyan él (próbál élni), hogy ő hogyan tanácsaltalan és menthetetlen” (mindkét idézet a *Gályanapló*-ból). A saját életét viszont (mint aki a *Sorstalanság* írása közben már rászokott) folyamatosan nyomasztó kiszolgáltatottságként jeleníti meg, de immár nem távolságtartással, hanem az önmagával való, némileg visszafogni igyekezett, de őszinte együttérzéssel.

Néha eléggé fárasztó olvasni Kertész írásait. Helyenként előszeretettel és ismételten pontosít lényegtelen vonatkozásokat (pl.: „Egy ilyen őszi reggelen, nem, inkább már délelőttön...” – *Az angol lobogó*), mintha azt gondolná róluk, hogy ezek így tettesztős stílusdíszítmények. Másutt valamely dolgot többszörösen és kissé üresben körbejáró, az intellektuális élménynyújtás látogatásával szolgáló kacskaringós eszmefuttatásokkal teszi próbára az olvasó idegeit (például *A kudarc* első részében). Írásai gondolat tartalmát egyrészt olvasmányjaiból, neves szerzőktől vett idézetekkel gazdagítja (különösen a *Gályanapló*-ban), másrészt maga is igyekszik hozzáadni a magáét. Az olvasónak nem egyszer az előbbiekkal sincs miért egyetértenie, a Kertész saját termése viszont nagyon gyakran megkérdőjelezhető, legtöbbször hamis vagy félig se átgondolt gondolatok töredékeiből áll, gyakran csak álbölcsesség, közhely, esetleg olcsó szójáték vagy élcserű próbálkozás. Csak néhány példa a röviden idézhetőkből: szójáték: „...életünk tarthatatlansága vezet felismeréseinkhez, melyek fényében felismerjük, hogy életünk tarthatatlan...” (*Kaddis...*);

erőltetett élc: „Ha meghalt az Isten, ki nevet majd a végén?” (*Gályanapló*); tartalmat nélkülöző mondat: „Tudom már, mi a szabadság: a szabadság az, ami nincs.” (*Gályanapló*); istengyűlölő nagyképű szellemeskedés: „Az ember Isten rossz lelkiismerete.” (*Gályanapló*); torz erkölcsiségre utaló képtelen képzetársítás: „A túldíszített templomban van valami ízléstelen ámitás, ami egyenesen megbocsáthatatlan. Olyan, akár a felpántlikázott hóhérbárd.” (*Valaki más*)

A leginkább azokkal a gondolataival lehet egyetérteni, amelyek vitatják, hogy a mai európai világ valóban a legjobb lehetséges lenne; amelyek megállapítják, hogy „a legalitását a tömeggel igazolni kívánó hatalom abba a helyzetbe került, hogy elpusztíthat minden magasabb rendű létformát.” Sajnos csak az alapdiagnózist mondja ki, a mélyebb vizsgálódás hiányzik nála, és nem von le semmilyen következtetést.

A *Sorstalanság* (1975) után íródott könyvekről is ejtsünk néhány szót a megjelenés sorrendjében. A *nyomkereső* két furcsa, detektívregényszerű történetet tartalmaz.

A *kudarc* (1988) alap gondolata abból az élményből fakadt, hogy a Magvető 1973-ban visszautasította a *Sorstalanság* kéziratát (közben két év múlva kiadta a Szépirodalmi Könyvkiadó). Egy hosszú, az „öreg” író hétköznapjait és gondolatait tartalmazó bevezető rész után karkai ihletettséggű valódi regény következik, amelyben van egy adag Déri Tibor *G. A. úr X-ben* című könyvének légköréből is. Mint Kafka könyvei, ez is a meghatározhatatlan forrású kiszolgáltatottság regénye.

A *Kaddis a meg nem született gyermekért* (1990) nem az, mint aminek a címe sugallja. A kaddis elhunytért mondott arám nyelvű imát jelent, de itt a gyermek csak a sok kemény *Nem!* formájában van jelen, amit a gyermekvállalás gondolatának felvetésére mond a főhős. Az egész írás ez utóbbiról szól, és a befejezés, amelyik az egyedüli imának tekinthető rész, ugyancsak reá vonatkozik, ahol önsajnálattal telve mondja: „Utolsó, nagy összeszedettségemben felmutattam még esendő, makacs életemet – felmutattam, hogy azután magasra emelt két kezemben ennek az életnek a batyujával elinduljak és, akár sötét folyam sodró fekete vizében, / elmerüljek, /Uramisten! /hadd merüljek el/ mindörökké, / Ámen.”

Az *angol lobogó* (1991) egy 56-os pillanatkép hosszú lére eresztett bekeretezése által létrejött írás.

A *Gályanapló* (1992) harminc esztendő (1961–1991) feljegyzéseiből készült. Mind címe, mind tartalma azt sugallja, hogy szerzője ebben a periódusban gályarabként élte az életét Magyarországon.

A *Jegyzőkönyvben* (1993; egy kötetben jelent meg Esterházy Péter *Élet és irodalom* című művével) azt a kudarcos élményét mondja el, amikor 1991-ben a magyar vámosok visszaküldték Budapestre az osztrák határról, mivel nagyobb összegű valutát találtak nála, aminek a kiviteltére előzőleg elmulasztott engedélyt kérni, és amit kérdésre letagadott.

A *Valaki más: a változás krónikája* (1997) Kertész életmódja, nézetei módosulásának, a magyarokkal szembeni növekvő indulatainak a vázlatos képe. Pedig nem lett valóban más ember, mint ahogy azt a könyv címe sugallja.

A *gondolatnyi csend, amíg a kivégzőosztag újratölt* (1998) cím kissé hatásvadászó és némi (megjátszott?) üldözési mániáról tanúskodik. Ebben a kötetben, valamint *A száműzött nyelv* /

2001) címűben is főleg külföldön elmondott beszédei, cikkei, valamint a vele készült interjúk vannak; nagy részük át van ítvá leplezetlen magyarellenességgel.

3. Az érvényesülés útjai

Továbbképző tanfolyamot tartottak Bukarestben a pionír egységparancsnokoknak 1970 tavaszán. Egy ilyen parancsnok az egész iskola pionírtevékenységét irányította (a pionír magyarországi megfelelője: úttörő), feladata volt segíteni, összehangolni az osztályfőnökök (osztágyparancsnokok) által a gyermekekkel szervezett órán kívüli tevékenységet.

„Parancsnoki” minőségemben nekem is a román fővárosba kellett utaznom. A Bihar megyéből küldöttek jegyei egymás mellé szölktek, így már a vonaton összejött a bihari csapat. Igen jó hangulat alakult ki köztünk, a továbbiakban együtt jártunk a bukaresti pionírház előadásaira, gyakorlataira, sőt gyakran magáncélú városnéző kiruccanásokra is. Heten voltunk („mint a gonoszok”): három magyar és négy román. A magyarok között volt egy Neumann Ottó nevű fiatalember is. Tulajdonképpen fel se figyeltem a családnevére, mert számomra – és tapasztalatom szerint általában Erdélyben – az úgynevezett zsidókérdés nem létezett. Akkor talán még meg se fogalmaztam magamnak, de az én világomban a magyart nem a vér tette, hanem a kultúra, s ha valaki még valami más is volt, annak előttem nem volt semmi jelentősége. Amikor Nagyváradon először látogattam meg N. O.-t, és megismertem a családját, érdekes élményt jelentett számomra az édesapjával való találkozás, aki olyan volt, akár egy őszövetségi pátriárka.

Neumann Ottóval jó barátok lettünk, a barátság néhány éven át tartott, és pontosan nem is tudnám megmondani, miért hűlt ki lassan. Talán magánéletünk megváltozása is közrejátszott benne.

Akkoriban mindketten elhelyeztünk néha egy-egy cikket a nagyváradi Fáklya napilapban. Egy alkalommal megdöbbenve láttam az ő nevét egy Axente Sever nevű román nemzeti hőst méltató írás alatt, aki az 1848-as forradalom idején a román ellenforradalmi csapatok egyik véreskezű vezére volt, és többek között nyolcszáz nagyenyedi magyar civil lakos lemészárlásáért felelős. (Persze az újságban erről szó sem volt.) Amikor N. O.-val ezt követően találkoztunk, azzal védekezett, hogy hiszen a szerkesztőség felkérte, és valaki úgyis megírta volna a cikket. A kérdésre, hogy „de miért éppen te?”, kissé elrestellte magát.

Nagyon hosszú ideig nem tudtam semmit róla. Néhány éve a kezembe került egy Magyar Hírlapbeli cikke, amelyben Tökés László református püspököt támada meg gonoszul. Nyilván az történt, hogy Neumann áttelepedett Budapestre, és ez az írás lehetett talán a „vizsgadolgozata” a baloldali, lényegében SZDSZ szellemiségű újságnál. Azóta rovata van a Magyar Hírlapnál, és az egyházi kérdések (főleg a történelmi egyházakkal szemben ellenséges) szakértője. De hát meg kell élni, ugye. Vajon mind egy-e milyen áron?

Csak most, utólag tudom igazán felmérni, az eseményeket visszapergetve felismerni, hogy Ara-Kovács Attila, akivel hajdan együtt készítettük Nagyváradon az Ellenpontok című szamizdat lapot, milyen alaposan kidolgozott stratégiával készült magyarországi pozíciófoglalására. Csak nemrég értettem meg, mire utalt a nyolcvanas évek közepén Budapesten, ahol akkor

mindketten éltünk, amikor – látva milyen lelki mélyponton vagyok – valami olyasmit ajánlott, hogy politikai tevékenységbe kellene fogjak, ki kellene dolgoznom a magam politikai szerepét, és akkor minden sokkal könnyebb lesz. Nem egészen értettem, hogy javaslata mire vonatkozik, de úgy véltem, követendő mintaként talán az Erdélyi Magyar Hírügynökségre gondol, amit ő alapított Magyarországra történt áttelepedése után, és amit Hámos Lászlóék (a HHRF) erkölcsileg és anyagilag támogattak. Csak a kommunizmus összeomlása táján kezdtem észrevenni, hogy nem erről volt szó. A magyarországi úgynevezett demokratikus ellenzék, amely számomra csak tiszteletreméltóan bátor kommunizmusellenes társaságot jelentett, az ő szemében kezdettől fogva politikai szövetséges volt eljövendő pályafutása és megélhetése szempontjából. Már önmagában az a tény is, hogy szamizdatot alapított, előnyt biztosított számára, és segítette a társaságba való befogadását. Mint tudjuk, ma az SZDSZ tagjaként (noha az utóbbi tizenöt évben megjelent írásai hozzáértéséről nem, csak tendenciózus politikai irányultságáról tanúskodnak) helyettes államtitkár a mostanra szelíd szocialistává lett Kovács László minisztériumában, akinek „egész bandájáról”, vagyis az MSZMP funkcionáriusairól ezelőtt tizenöt-húsz évvel csak gyűlölettel tudott beszélni.

Bizony nem mindegy, hogy az ember kikkel cseresznyézik. Miután Csoóri Sándor *Nappali hold* című esszéjét egyesek (elég sokan vannak) antiszemita írásnak kiáltották ki, Mészöly Miklós is azok között volt, akik nyilvánosan elhatárolódtak a szerzőtől. Ezt követően talán maga is meglepődve vette észre, mennyire megnőtt külföldön a művei iránti érdeklődés. Addig is fordítottak néha tőle, de a termés csak most lett gazdagsággal terhes. Azelőtt félig-meddig még csak holmi *pusztai írók* közé tartozott.

Kertész Imrét a németek támogatták a Svéd Akadémiánál. És mily véletlen: éppen akkor négy svédre fordított könyvének példányai álltak készenlében a Norstedt Kiadó raktáiraiban! Kétség nem fér hozzá, hogy a díj odaítélése politikai döntés volt, hiszen a szerző írásainak művészi értéke elenyésző.

Esterházy Péter egy társaságba tartozik Kertész Imrével. Közös könyvük is jelent meg, voltak együtt író-olvasó találkozók, legalább is Ausztriában. Évekkel ezelőtt a göteborgi helyi újságban egy egész oldalas interjú jelent meg Esterházyval, aki éppen itt járt egy könyvkiállításon. Az interjúnak az egyik válaszából kiemelt, az ő hova(nem)tartozását látványosan hirdető, ugyanakkor fennhéjázóan gögös címe volt: *Az én hazám a könyvtár*. Valójában ő lett volna illetékesebb a Nobel-díjra. Mert ha a jelleme nem is, de a tehetsége legalább nemesféműből való, nem pedig holmi olcsó ötvözetből. De úgy látszik, nem volt elegendő „politikai súlya” hozzá.

4. Vissza Auschwitzhoz

A szindróma

A haláltábor-élményt mindenki súlyos lelki teherként cipeleli, általában egész életén át. Nem lehet tudni, a sárgacsillag kötelező viseletének társadalmi légköre, a deportálás, a Birkenauban, de főleg a Buchenwaldban és Zeitzban átéltek mennyire befolyásolták Kertész Imre további közérzetét, személyiségét, egész életét. A lelki traumának túlélő szindróma néven számon tartott

következményeit (l. Várnai György: A holocaust késői pszichoszomatikus és pszichoszociális hatásai, In: Thalassa, 1994, 1–2; 147–159. o.) gazdagon megtaláljuk Kertész írásaiban. Ne téveszük szem elől, hogy könyveiben mindig csak róla van szó, másról, mint magáról lényegében nem is tud beszélni. Ezt elméleti szintre is emeli: „... én arra a belátásra jutottam, hogy csupán egyetlen valóság létezik: önmagam, s hogy ebből az egyedüli valóságból kell megteremtennem egyedüli világomat.” (A gondolatnyi csend...) Mert „szinte minden tudás hiábavaló, ami nem közvetlenül önmagunkról való tudás”. (Gályanapló)

Félelem, rettegés, a biztonság elvesztése. „...Érzem, hogy mindenféle csapdák nyílnak meg a lábam alatt, hibát hibára halmozok; minden észleletem, minden, ami körülvesz, arra szolgál csupán, hogy ellenem támadjon, kétségbe vonjon, aláaknázza valószínűségemet. (...) Azt gondolom, sosem hittem igazán a létezésemben.” (A kudarc); 1980., ösztöndíjjal Kelet-Berlinben: „Az Alexanderplatzon a »Bowling«-teke a szuterénban. A dörgő visszhangok, a falakon csattogó, fülsüketítő üvöltözés. Olykor azon kapom magam, hogy félek.” (Gályanapló); „A hirtelen beállt sötétség egy forró estén, az erdők alján, a Zugligeti úton. A rám szakadó magány és szorongás. A kerítések mögött baljóslatúan felüvöltő kutyák; valahonnan elsütött légpuskák apró, gonosz csettintései. Gyakorlatoznak. Kik? Miért? Miféle elleneségek vesznek körül?” (Valaki más)

A személyiség elsivárosodása, az érzelmi élet leépülése: „... mintha valaki mindig visszalökdösné a tollamat, amikor az bizonyos szavakat készülni leírni, úgyhogy végül a kezem más szavakat ír le helyettük, amely szavakból egyszerűen sosem kerelkedik ki a szeretetteljes ábrázolás, egyszerűen talán mert féltő, hogy **bennem nincs szeretet**, de – uram isten! – ugyan kit is szeretethetnék én, és ugyan miért. (...) már rég nem törekszem arra, hogy úgymond, összhangban éljek az emberekkel, a természettel, vagy akár csak önmagammal is, mi több, ebben egyenesen valami erkölcsi nyomort látnék, valami undorító perverzítást, mint egy ödipális viszonyban vagy két rút testvér közti vérfertőzésben.” (Kaddis...)

A közösséghez fűződő kapcsolat lehetetlensége. „A gyötrelmes külvilág. Napokig hurcolok egy levelet az akatátskámban, csak hogy ne kelljen bemennem a postára, emberek közé, sorban állni. Életem az élet kerülése, nem egyéb menekülésnél, bujkálásnál, illegalitásnál és tiltakozásnál. Mit fejez ki? Az ittlét elképesztő erőszakát, ezt a valamely abszurd merénylet létrehozta felfoghatatlan és mindenekfölött természetellenes állapotot.”; „A csöndes elégedettség, hogy teljesen idegen vagyok hazámban, idegen az emberek közt, idegen a világban. Feladatomat egy másik világ küldöttként teljesítem – miközben e másik világról sem tudok semmi pontosabbat: legföljebb annyit, hogy nem létezik.” (Gályanapló)

Szadisztikus fantáziaképek. A villamoson utazva egy katonát pillant meg, aki rendkívül ellenszenves számára. Rögtön meglódul a fantáziája: „Lerítt róla a sadista. Altishti rangjelzés. Arany pecsétgyűrűjével állami felháborodásában bele fog vágni egy arcba, egy szájba, amelyből hirtelen bőven, megállíthatatlanul patakzani kezd majd a vér.” (Gályanapló)

Ezek a tünetek sokszor keverednek egymással, és az olvasó számára igencsak megdöbbentő, hogy az ilyen élmények leírását nem követi semmilyen racionalizálás, a távolságtartó tudat meg-

nyilvánulása, amelyik (be)látja, hogy itt csak az idegek játékról van szó. Az értelem hallgat, esetleg az ész kap szót ideológiák építésére, amelyek nem magyarázattal szolgálnak a tünetekre, hanem igazolják, „törvényesítik” azokat.

Az említett kelet-berlini tartózkodásáról jegyzi le Kertész a *Gályanapló*ban: „Az emberek anyagszerűen, mint valami pépszerű, fullasztó massa betöltik a kövek közötti réseket (...). Ennek az embermasszának az erkölcsse, nekem legalább úgy tűnik, már csak az illem, kordában csupán lehetőségeinek jól ismert határa tartja. Érthetetlen, hogy minden éjszaka nincs tömegmészárlás, gyújtogatás, vérfürdő és rablás: reggel aztán ki-ki bemenne a munkahelyére.” Indoklás nélkül, ránézésre megállapítani az utcán látott embertömeg tagjainak erkölcsét kissé különös vállalkozás. Közben mintha az itt leírt, bár be nem teljesült szörnyű lehetőség az életnek természetes tartozéka lenne, hiszen „lényegében minden történés tényleg rémtörténet...” (Az angol lobogó)

A tünetekhez tartozik a depresszió is, amire gyakran, sőt előszeretettel utal. Magához való viszonyulása néha az önsajnálattal és -sajnálattal formáját ölti, mint egy sziglieti (gyakran időzött ott az írószövevény alkotóházában) esti séta rövid leírásában, amikor néhány természeti kép megjelenítése után váratlanul megjegyzi: „És egész lényem hangtalan, láthatatlan, csillapíthatatlan zokogása.” (Gályanapló) Ez akár színpadias formát is ölthet: „A karosszékben ülve s Hesse *Demian*-ját olvasva, hirtelen kinyúló kezem az alábbiakat firkantja gyorsan egy apró számlacédulára: »Ijesztő, mennyire nem érdekel a lény, aki vagyok.«”

Valóban levezethetők-e vajon az illusztrációkban rejlő tünetek az átélt élmények maradandó utóhatásaiból? Hiszen végül is bő kilenc hónapi fogolyéletének nagyobb részét kórházban töltötte, ahol elviselhetőbb körülmények uralkodtak, mint a munkatáborban. Előbb láttuk már, hogy a *Sorstalanság* főhőse hogyan viszonyult például az auschwitzi gázkamrákhoz, majd nem hiszünk a szemünknek, amikor új táborba költöztetésével kapcsolatban később ezt olvassuk: „Buchenwaldot én is hamar megszerettem”. (*Sorstalanság*) Úgy tűnik tehát, hogy a lelki sérelem nem lehetett igazán mély. Persze – legalább elméletben – ez a benyomás is lehet a túlélő szindróma egyik tünete: a traumák szavakban történő megfogalmazása képtelenségének a következménye. Lehet, hogy Kertész e könyv írásának tizenhárom esztendeje alatt mindenekelőtt ezzel viaskodott. Az eredmény (a kirívó érzelemmentesség, a több ízben is előforduló, a helyzethez nem illő megfogalmazás) mindenesetre azt tanúsítja, hogy ez a küzdelem (ha volt) eredménytelen maradt.

Korábbi gyökerek

Kertész Imre több helyen is vissza-visszatér a gyermekkorára, aminek rendkívül nyomasztó emlékeit hordozza magában. Önmagában az is megviselte, hogy szülei elváltak, de egyikükkel sem alakult ki jó kapcsolata. Konkrétumokat nem tudunk meg tőle, csak a helyzet általános leírását nyújtja. „...mit sem tudok arról, hogy szerettem-e” – írja apjáról – „tény viszont, hogy sokszor őszintén, szívemből sajnáltam: de ha ezzel, hogy olykor nevetségessé tettem, és ezért megsajnáltam, ha tehát ezzel – titokban, mindig csak a legnagyobb titokban – megdöntöttem az apai uralmat, a tekintélyt, az istent, akkor nemcsak ő – apám – vesztette el a hatalmát fölöttem, de én is vacogtatón magányos-

sá váltam (...). Zsarnokra volt szükségem, hogy világrendem ismét helyreálljon (...). Igen, akkor, a gyerekkorral, a neveléssel kezdődött megbocsáthatatlan megtöretésem. (...) Auschwitz (...) nekem az apa képeben jelenik meg, igen, az apa és az Auschwitz szavak bennem egyforma visszhangot vernek...” (Kaddis...) Szörnyű szavak ezek. Az államot, az iskolát, a hit-tanórát, a szüleit hibáztatja általa sorstalannak tekintett sorsáért: „Mindenfelől bekerítettek, birtokba vették tudatomat: neveltek. Hol szerető szóval, hol szigorú intelmekkel lassacskán megérleltek rá, hogy kiirtsanak. Sosem tiltakoztam, iparkodtam megtenni, ami tőlem telt: bágyadt jóakarattal ájultam bele jólneveltségi neurózisomba. Egy szerényen igyekvő, nem mindig kifogástalan előmenetelű tagja voltam az életem ellen szőtt hallgatag összeesküvésnek.” (A kudarc) „A környezetem értékeit elfogadni, a magaméit ocsmányságoknak látni. Ebből következett minden csőd. Hogy feladataimnak nem tudtam (vajon akartam-e?) eleget tenni. Állandó álomosság, tompaság, figyelmetlenség, külső-belső meg-győződés hiány, szakadatlan hazugság, menekülés, nem is: bujdosás. Totális alkalmatlanság-érzet. Mindez soká, igen soká, míg nem, úgy 26-27 évesen elkezdődött bennem »az ércablák szétzúzása.«” (Gályanapló)

Felnőttkori életérzését akár ezekből az élményekből, be-rögzítettségekből is eredeztethetjük, és a gyermekhez való viszonyulását is megvilágítják. „Sohasem tudnék egy másik ember apja lenni.” (Gályanapló) „»Nem!« – sosem történhet meg egy má-sik gyerekkel, ami velem megtörtént, a gyerekkor...” – kiált fel. „Családok, gyűlöltek benneteket!” – olvassa gyermekkori idé-zetgyűjteményének egyik céduláján. (Kaddis...) Teljesen hiány-zik belőle a vágy a gyermek iránt, a szeretet is: a mindenfelé „üvöl-töző” gyerekek miatt azt mondja az angyalföldi lakótelepről: „akár egy kelteőtelep”. Szerinte az újszülöttek „az anya testéből, a nemi szervén keresztül” történő világrajövelete „botrányos és cseppet sem természetes” esemény. (Gályanapló)

A belső meggyőződés előbbiekben említett gyermekkori hiánya ma is kíséri. A *Valaki más* című könyvében az önmagának feltett kérdések egyike: „az élet erkölcsi minősége – a törekvés, hogy *jobbak* legyünk – kategória-e még egyáltalán, amelyben érdemes még gondolkodni”? Így folytatja: „erről sincs *vélemé-nyem*, ezt a kérdést is csak *megtestesíteni*, a választ pedig csak élni, csak *gyakorolni* tudnám, anélkül, hogy én magam valaha is megtalálnám...” Ez kitérés az állásfoglalás elől.

Emberi kapcsolatainak zavara is korán jelentkezett. „Beha-tóbb analízis kimutathatná, hogy gyermekkori verekedési hajla-momban alapjában véve a kapcsolatteremtés problémáját kell látni. A legegyszerűbbnek valami könnyed brutalitás mutatko-zott. Erősz működött-e már? Vagy csak a korai felismerés, hogy nekem mindenki probléma – az, amit Sartre így mond: a pokol a többiek?”

Figyelemre méltó, amit egy gyermekkori élményéről, az „idegenségérzésről” mond. Ez az érzés „lényegében állandó kí-sérőm az életben, de akkoriban szinte veszedelmes módon kísér-tett, (...) egyszerre voltam tőle pattanásig feszült és a tehetetlen-ségig ernyedtt. Jól megalapozott idegbántalom ez, nem holmi képzelődés...” Ilyenkor „teljes bizalmatlanság fog el (...) a ma-gam és a környezetem valóságos létezése iránt...” Ez az „ide-genségérzés», a teljes idegenbevetettség állapota (...) színtiszta otthontalanság, amely azonban semmiféle elhagyott vagy rám

várakozó otthonról nem tud és nem tudat...” Amikor a felnőtt-kori idegenségérzéséről beszél, megfélekedzik a gyerekkorából ismert hajlamairól, és a magyar társadalmat okolja érte.

Szakember legyen a talpán, aki ki tudja bogozni, hogy Ker-tész egész magatartásában mennyi a gyerekkor és mennyi a lágerélet traumáinak a jelentősége, továbbá mi az, ami feltehetően alaptermészetéből származik. Aki részleteiben meg tudja fejteni, mire utal a Nobel-díjas író a következő feljegyzésében: „Írni, hogy ne látsszam annak, aki vagyok: meghatározottságok végtermé-ke, véletlenek hajótöröttje, egy biológiai elektronika kiszolgáltá-tottja, jellemem kelletlen meglepettje...” (Gályanapló)

Az írói döntésig

Magyarországra 1945-ben visszatérve befejezi a közép-is-kolát, és újságíró lesz. A budapesti díszpolgári cím átvételekor elmondta, hogy a háború után ”a legnagyobb reménységek három éve” a boldogságot jelentette számára. (Ez kissé ellentétes azzal, hogy máshol „a változatlan s mind változatlanabb, mintegy a zezugokból előbújó s aztán mindenre rátelepedő félelemmel teli” akkori szerkesztőségéről beszélt. – lásd *Az angol lobogó*) Néze-tei ebben a korban természetesen baloldaliak. Egy „okos és jól megírt” könyvből megtudja, hogy „az egész világ egyetlen rugóra jár, s ezt úgy hívják, hogy az osztályok harca. Boldog megnyug-vás, lelkes biztonságérzés” fogta el. (A *gondolatnyi csend...*) Őszintén bevallja, hogy az akkor folyó kirakatperekkel kapcso-latban semmiféle erkölcsi felháborodás nem fogta el: „Nem em-lékszem, hogy éreztem, és ezt nem is tartom valószínűnek, egy-szerűen azért nem, mert semmiféle erkölcsöt nem éreztem – sem magamban, sem magam körül –, aminek a nevében felháborod-hattam volna.” (Az *angol lobogó*)

Egy idő után kiderül, hogy az újságíráshoz nincs tehetsége, ezért elbocsátják. (Kertész szerint azért, mert ekkor nyílt ki a sze-me. Ezt persze nem ilyen egyszerűen, hanem magas szintű esz-mefuttatással, áttételesen hozza az olvasó tudomására.) Fizikai munkás lesz, majd elviszik katonának. 1953-ban szerel le, és ettől az időtől kezdve szabadúszó. Mindmáig. Eleinte nyomorog, hi-szen nem ír, a felesége tartja el vendéglői fizetéséből, de a barátai is segítik. A fáma szerint voltak barátai, de ezek a könyveiben nem szerepelnek, egyedül egy M. betűvel jelölt egyént említ néha a későbbi időkben, aki a kocsijával szokta hordozni őt.

Mint ahogy egyes írásaiból, például a svéd akadémia-n el-mondott székfoglaló beszédéből megtudjuk, valamikor ’55 táján egy elhagyott folyosón hallucinációja támad, mintha százezrek masíroznának mögötte-mellette. Ekkor átélte a tömegbe olvadás önfeladó mámorát, ami olyan tiltakozást váltott ki belőle, hogy „egzisztenciális föleszmélésre” készítette, és megvilágosodott előt-te az elmúlt tíz zavaros benyomású esztendő, ami nagyrészt „a sztálini terror szörnyű igézetében” telt el. (Úgy látszik, a negyve-nes évek végi említett tudatosodása végül mégiscsak nyomtala-nul múlt el fölötte.)

A *Haza, otthon, ország* című előadásában (München, 1996, lásd A *gondolatnyi csend* c. kötetben) elmondja: „Hatvan évig éltem egy országban, ahol – eltekintve az 1956-os felkelés két ragyogó hetétől – mindig a deklarált ellenség pártján álltam. Amíg saját országom a náci Németország oldalán harcolt, minden re-ményemet a szövetséges hatalmak fegyvereibe vettem, később, az úgynevezett szocializmus időszakában az úgynevezett kapita-

listák győzelmét kívántam, vagyis a demokrácia győzelmét az egypárt fölött.” Ez volt a helyzet tehát hatvan álló esztendeig, vagyis 1989-ig. De vajon hogyan állt a demokrácia pártján, ha 45 után kommunista volt, és csak ‘55-ben ismerte fel addigi helytelen köldöknéző magatartását? A két változat közül az egyik nem felel meg a valóságnak. Tippeljünk, melyik lehet az igaz?

Az 1956-os forradalmat és szabadságharcot többször is megdicséri (egyszerre legtöbb két mondatban). Ez az ő számára is kockázattal terhes periódus volt. Ugyanis majdnem belekeveredett a rádió ostromába, mert a Bródy Sándor utca egyik közeli épületében az Olasz Intézet nyelvkurzusára érkezett éppen akkor, és a nagy felfordulásban alig tudott ép bőrrel meglépni. Az utcán zajló események egyébként nem nagyon zavarták, mert éppen akkor annyira belemélyedt egy Goethe- és Tolsztoj-tanulmány világába, hogy másra nemigen tudott figyelni. Viszont, mint vallja: „az utcán zajló események igazolták a Goethe- és Tolsztoj-tanulmányra fordított fokozott figyelmemet, az ezekben a napokban az utcán zajló események ezúttal valóságos és cáfolhatatlan értelmet adtak a Goethe- és Tolsztoj-tanulmányra fordított fokozott figyelmeknek.” (A kiemelések K. I.-től) Be kell vallanom, hogy e mondat mélyen szántó gondolati tartalma fölött még sokat kell töprengennem, amíg egészen felfogom. Egyébként ő huszonhét éves volt akkor.

‘56-nak mégis revelációs hatása volt rá: leverése „felélevenítette és szinte érzékletesen jelenvalóvá varázsolta” benne „azt a múltat, amit az emberi természet kegyelméből és a lét józan parancsszavára már-már” elfelejtett. Vagyis eszébe juttatta a német haláltáborokat, és 1960-ra, tehát négy esztendő alatt megérett az átélt élmények megregényesítésének gondolata. E kérdésről ő azt írja, hogy noha nagyon vágyott disszidálni, mégsem tette, s ennek okáról így vall: „kétféle totalitarizmus élettapasztalataival eltelve, piros tintájú reklám golyóstollamból, akárcsak egy vénámba lökött kanül lenne, patakzani kezdett a papirosra a pirosba mártott szöveg. Írni kezdtem, és éreztem, hogy ezt a tevékenységet nem is akarom abbahagyni. Márpedig ha elmegyek innen, ahol az emberek az én nyelvemen beszélnek, jól tudtam, soha többé nem fogok írni.” (A gondolatnyi csend...) Teljesen homályos, miféle szöveg patakzott már ‘56-ban a tollából, hiszen a *Sorstalanság* című regényének csak 1960-ban fogott neki, és még azután se nagyon beszélhetünk kifejezetten patakzásról, hiszen a könyvet tizenhárom éven át írta. Beszél ő ugyan, kissé szégyenlősen és restelkedve, valami vidám írásokról, de címüket könyveiben soha nem említi, és ezek minden bizonnyal nem a két totalitarizmus tapasztalatait hasznosították. Magam csak egyikük címét ismerem, a *Csacsifogatét*, amely hatalmas siker volt, és sokat játszották Magyarországon, de Kertész valami miatt nem számítja írói sikerei közé, és vele kapcsolatban csak az általa szerzett (jelentős) jövedelemről tesz említést. Egy tévéinterjújában állítólag kijelentette, hogy a *Sorstalanság* című könyvét ennek köszönhetően tudta anyagi gondok nélkül megírni. Most ugyan éppen viszály robbant ki a darab körül, mert az ‘56-ban Nyugatra távozott akkori jó barátja, Bán Pál, visszaköveteli a darabot, amit disszidálása miatt akkor nem játszhattak az ő nevében. A dologban majd illetékesek fognak dönteni, de ha valaki végigolvassa Kertész könyveit, nehezen tudja elképzelni, hogy valamikor is könnyed és vidám művet tudott volna írni.

Kertész Imre „belső emigrációba” vonul alkotni, bár a Csacsifogattal kapcsolatos reprezentációra biztosan kimozdul hazulról. Például 1962-ben Kelet-Németországban is járt a színtársulattal, de – érdekes módon – a már egy éve vezetett Gályanaplóban erről elfelejtett említést tenni. Belső emigrációját a politikai ellenállás egyik módozataként szemléli, ez passzív szembeszállás a kádári rezsimmel. Ahogy írja: „Olyan forradalmár vagyok, aki gyűlöli a fennállót, s mit sem tesz a megdöntéséért.” (*Gályanapló*)

Munkaideológia

Kertész a svéd tévé kettes csatornáján 2002. december 9-én sugárzott interjúban a depressziójának kezelésére vonatkozó kérdésre kedélyesen azt mondta, hogy miért akarják őt meggyógyítani, hiszen a depressziója, pesszimizmusa nélkül nem tudna többé írni. Egy vallomásszerű idézet tőle: „... alattomban létrehozom, valósággal megteremtem az eltaszított anya–fia helyzetét és szerepét, vélhetően a vele járó igen sajátságos, ha kissé nem restelleném, azt mondanám: élvezetes fájdalom miatt, amelyre a munkám szempontjából, úgy látszik, föltétlenül szükségem van...” (*Kaddis...*) Viszonyulásának vitán fölül van valami határozott mazochisztikus jellege: „Súlyos depresszió. Jól esik. A pusztítás gyönyöre, ez a sajátos kielégülés, sőt boldogság a maga módján. A boldogtalanság végső soron boldogság, természetesen. Amennyiben élvezhető, márpedig az. A boldogtalansághoz is libidó tapad.” (*Gályanapló*) (Már akinél.) Szerinte „A kudarc ma az egyetlen beteljesíthető élmény.” (*Gályanapló*)

Egy őszinte pillanatában felteszi magának a kérdést: „... miért nem az élet inspirál, miért keresem az inspirációt a megáláztatásban, a reménytelenségben, a halálban? Vagy nem alapvető morális elfajulás ez, van benne valami igazolható?” A következő mondatban az élet milyenségére hivatkozva keres öngazolást. (*Gályanapló*)

Egy másik ilyen pillanatában a siker titkát nem csak a szenvedésben keresi: „Csak az tart ki, akiben elegendő gyűlölet és megvetés ég; aki, hogy úgy mondjam, bosszúból tartja fenn magát és váltja be tehetsége ígérését. Néha érzem magamban égni a gyűlöletet is, a megvetést is; de félek, nem eléggé kitartó érzések ezek bennem, hogy vigyem is általuk valamire.”

Jó lenne tudni, hogy kit, kiket gyűlöl és vet meg, hogy többre vihesse ezáltal.

Rendkívül különös jelenség, ami Kertészben a siker pillanataiban történik. Három esetet megörzött a Gályanapló. A *Sorstalanság* 1975-ös megjelenésére még visszafogottan reagál: „Őszintén magamba néztem: szabad vagyok és üres. Semmit sem kívánok, semmit sem érzek. Legfeljebb az eljárás szégyenét valamelyest. – A trombiták elnémultak. „Győztünk!” – sóhajtott a hadvezér, és meghalt.” Tizenkét évvel később, amikor értesül, hogy az egyik budapesti kiadó nyomdába adta *A kudarcot*, egy másik szerződést küldött neki a *Kaddisra*, az ezt megemlítő bekezdést így folytatja: „Rossz életem tömény mocsárrá rohad körülöttem, amelyben szakadatlanul cuppogok, taposom, taposom, mintha mennék valahová, fejemet körbeforgatom, majd előrekémelek, magasra emelt kezemben aktatáska, benne néhány papírfoszlány, egyik-másik megkezdett vagy már befejezett munkámhoz tartozó, már számomra is érthetetlen írástörredékkel, és cuppogok, cuppogok, míg csak tésztává nem dagasztom e lápot, vagy bele nem ragadok, vagy pedig hirtelen föl nem húgom

a lábam alatt, hogy végképpen elsüllyedjek benne.” Három év múlva (1990-ben) megjelent a Kaddis. A tény említése után még néhány közömbös megjegyzést tesz, utal az egyik fordítására is, majd váratlanul ez következik: „Nyomasztó előérzetek, anarchia, örület, halál. Salvador Dali véresre facsart mellei, zúzott csontjai, deformált koponyái, torz alakjai. Köröskörül forró borzalom fortyog. Lelkifurdalások, életbűnök stb. Rövid éjszakák. Kételemek, értelmetlen szemű körültekintés. A félelem kering ereimben.” Az ilyen képek ennyire töményen csak a siker pillanataiban keletkeznek. Olyan ez, mintha minden jót, ami az életében történik, szinte perverz módon valami rosszal, valami szörnyűvel kellene ellensúlyoznia. Érdekes lenne tudni, hogy most, a Nobel-díj elnyerése és átvétele körüli időkben milyen (az előzményeket tekintve, feltehetően borzalmas) hangulatú és tartalmú szövegeket jegyzett be a naplójába.

Auschwitz monumentalitása

Kertész Imre újra rátalált tehát Auschwitzra, a feledése széléről hozta vissza a szocializmusnak és az orosz uralomnak az '56-os forradalom és szabadságharc leverésével biztosított magyarországi folyamatosságá. Első könyvének megírása, majd megjelenése az egész kérdéskört még fontosabbá tette számára, és így az mintegy a személyes sikere zálogává fejlődött. Ebből következően a többi könyvében is mindenekelőtt ezzel foglalkozik. Ars poeticáját 1985-ben így fogalmazza meg: „Messziről, messziről, mindent nagyon-nagyon messziről. Lehűteni, ami forrt, elvonatkoztatni, ami élt. Így tekinteni a világot: Auschwitz! Ó, ebben minden együtt van, ami egy jó könyvhöz szükséges!” (*Gályanapló*) Egy tucat évvel korábban, a Sorstalanság befejezésének évében is már így fogalmazott: „...mostanában ismét rádöbentem, hogy semmi sem érdekel igazán, csakis az Auschwitz-mítosz. Ha új regényen gondolkodom, megint csak Auschwitzon gondolkodom. Bármin gondolkodom, mindig Auschwitzon gondolkodom. Ha látszólag egészen másról beszélek, akkor is Auschwitzról beszélek. Auschwitz szellemének médiuma vagyok, Auschwitz beszél belőlem. Mindent bárgyúságnak látok ehhez képest.” (*Gályanapló*)

Kertész szerint a holokaust – amelyet Auschwitz szimbolizál – tulajdonképpen a kétezres éves (vagyis a keresztény) európai kultúra és erkölcs összeomlását jelenti. Ennek tanulsága kiindulópont kell legyen civilizációnk új szellemiségéhez. „A holokaustot túlélte erkölcsiség tragikus világtudása, ha megőrződik, talán megtermékenyíti a válsággal küszködő európai tudatot.” (*Gályanapló*) Ezt a holokaustból született kultúra teszi lehetővé, amely révén „a holokaust mint élmény az európai tudat részévé lett” (*A gondolatnyi csend...*), és ezáltal lehetővé válik, hogy „a jóvátehetetlen realitás a szellem útján megszüljön a jóvátételt: a katarzist” (*Heuréka! – székfoglaló beszéd a svéd akadémián*). Hogy ez megtörténjen, min-

den egyes embernek „pontos elképzelése és tudása kell legyen mindarról, ami Auschwitzban történt.” (*A gondolatnyi csend*) Örvendetes tény, hogy „az auschwitzi fenomén nem-hogy mindinkább feledésbe merült volna, hanem épp ellenkezőleg, egyre nő kulturális és történelmi fontossága”, „s ahogy távolodunk tőle, körvonalai nemhogy elenyészni nem tudnak, de kísérteties módon egyre tágulni és növekedni látszanak”. (*A gondolatnyi csend*)

Kertész panaszkodik, hogy egyesek a Gulággal próbálják Auschwitzot relativizálni. Szerinte feltehetően Nicolas Werth is ezek közé tartozik, aki *A kommunizmus fekete könyve* című, 1997-ben megjelent műben a Szovjetunióról szóló fejezetet írta, és kijelentette: „a Gulágok mind időben, mind nagyságrendben maguk mögé utasítják a lágereket” (Balázs Péter cikke a könyvről – világháló). A kötet összeállítójának Stéphane Courtois-nak a véleménye szerint „a náciizmus számlájára mindent összevetve körülbelül 25 millió áldozatot írhatunk, míg a kommunizmuséra ennek majdnem a négyszeresét, méghozzá a következő geográfiai elosztásban: Szovjetunió: 20 millió áldozat; Kína: 65 millió...” stb. Ugyancsak ő állapítja meg: „a holokaustot róla megemlékezők a világtörténelem egyedi eseményének tekintik, így közvetett módon lehetetlenné teszik, hogy a hasonló (vagy még nagyobb) méreteket öltő genocídiumról az öt megillető módon beszéljünk”. (A Jamestown Foundation szerint a Gulág halálos áldozatainak a száma elérheti az ötvenmilliót.)

Kertész Imre a vetélkedés során indoklásokat keres arra, hogy Auschwitz miért fontosabb, bár nem kétli, hogy „az emberi létből való száműzetés, a gyötrelmek, az éhezés, a rabmunka, a kínhalál Recskén is ugyanolyan, mint Dachauban, és Kolima sem különbözik e tekintetben Mauthausentől”. Egyik érve az, hogy „a bolsevizmus inkább mellékesen kezelte e jelenséget, hatalma gyakorlásának egyik szükséges eszközeként, (...) anélkül azonban, hogy kulturális jelenségként bizonyítékul használta volna az értékek relativizálására”. Bocsássa meg az olvasó, hogy nem vesztegetek szót erre az ostoba és kissé zavaros állításra. Egy másik esetben abból indul ki, hogy Auschwitzban ártatlan emberek millióit gyilkolták meg bestiálisan (mint a Gulágon is – tehetjük hozzá). Ő ezzel egészíti ki: „Ezt a képet nem zavarja össze semmilyen idegen színárnyalat, például a politikumé...” Nagyon jól tudja, hogy ez nem igaz, hiszen a németek az első koncentrációs tábor Dachauban saját hazai politikai ellenfeleik számára hozták létre 1933-ban. Kertész maga is találkozott Buchenwaldban nem zsidó politikai foglyokkal. Ezért gyorsan finomít, és a *politikum* szót mesterségesen átértelmezve csak a „mozgalom (...) szempontjából ártatlanul elítélt, de különben hithű” náci vezetőkre vonatkoztatja, mintha ezek lágerbeli hiánya lényeges különbség lenne a két emberpusztító létesítményrendszer között. Végül még egy érve: „Auschwitz tökéletesen feltárt, éppen ezért zárt és immár érinthetetlen struktúra.”

Az *érintheetlen* szó a szövegösszefüggés szerint nem csak esetleg újonnan előkerült dokumentumok felhasználásának tilalmára, hanem az összehasonlításra is vonatkozik.

A holokauszt jelentőségére való kizárólagos koncentráció azonban nem a Gulág viszonylatában a legkérdésesebb, hanem a napjaink problémáiról való figyelemelterelés miatt. Mintha az Auschwitzhoz való helyes viszonyulással az emberiség erkölcsi élete már helyre is billenne, mintha a világban nem is lenne már tömegeket érintő kegyetlenség és népiirtás. Kertész Imre, „az egyén sérülékeny tapasztalatának szószólója” egy sóhajt sem szentel könyvében a szerbek által a kilencvenes években elkövetett tömeggyilkosságok és kegyetlenkedések áldozataiért, de azért a negyven ezer gyermekért sem, akik kegyetlen szenvedések után naponta éhen halnak a világban. Évente tizenötmillió! Nem mint ha a Földön nem lenne elegendő táplálék számukra: politikai okok miatt nem jutnak élelemhez, és kell elpusztulniuk. Dél-Szudánban például százezrek halála annak volt a közvetett következménye, hogy Angliát a függetlenség megadásakor nem érdekelte a létrejövő ország etnikai összetétele, ezért a délen lakó feketéket és földjüket gyakorlatilag az északi araboknak ajándékozta.

A holokauszt áldozatait soha nem szabad elfelejteni, és természetesen, hogy mindig kegyelettel gondolunk rájuk. De a velük kapcsolatos agresszív kampány nem tisztességes célokat szolgál. Mindenekelőtt a világ valódi problémáiról akarja elterelni a figyelmet. Minden bizonnyal az érvényesülés igénye volt az, ami Kertész Imrét arra készítette, hogy maga is beszálljon ebbe a kampányba. Lehet, hogy kihasználta, lehet, hogy maga is áldozat, de kétlem, hogy jóhiszemű áldozat lenne. Ki tudja, a következő sorokban talán lelke jobbik része kapott szót:

„Megértem-e valaha az életemet? Megérthetem-e? Minden ellene szól: a bennem gyökerező idegen én, az önigazolós moralista, a hazug fabulagyártó.” (*Valaki más*)

5. A magyarok

Az Árpád-híd pesti hídfőjénél egy éjjel a forgalmi lámpa pirosa megállítja azt a kocsit, amelyben Kertész Imre többed-magával utazik. Az aluljáróból tűnik fel a kopaszra nyírt fejű „horda”, egyik tagjának a kezében valami fahusáng. Nyolcan-tizen vannak. „Némán, libasorban poroszkáltak a túlvilági, ködös fényben, szomorú, vérszomjas csoport, vöröslő szemekkel, ki tudja, miféle kiparólgások közepette, emberhúsrá vadásztak. Terepszínű nadrágjaikban, akár a foltos hiénák, lomha, de kitartó gyűlölettel keresték, kit vehetnek üldözőbe, s tán nem is éhségükben, inkább csak unalmukban, szokásból, a másik élet iránti természetadta gyűlöletből. Bevallom, jeges félelemmel kívántam, hogy zöldre váltsa a lámpa, mielőtt e raziázó csürhe bepillantana az autóra s felismerné rajtam a végzetes, az eltüntethetetlen jelet. Ezek az emberi lények a pokol végső látomását testesítették meg, a „puszta országot”, ahol már nem beszélnek, csak gyilkolnak, a hullákat kifosztják s az útszélen hagyják.” (*Valaki más*) Az eddigiekből már tudjuk, hogy ennek a szakmai elnevezése *szadisztikus fantáziakép*. Lehet, hogy ezek a fiúk – ha úgy adódik – valóban megvernek valakit az éjszakában, de hogy vérengző ragadozók, hullarabló gyilkosok lennének?! A külföldi olvasó, aki valamely más nyelven olvassa a *Nobel-díjas író*nak ezt a

könyvét, azt mondhatja: Hát igen, vigyázzunk, mert ilyen (jobb esetben: ez is) Magyarország.

Biztosan nagy trauma lehetett Kertész számára, amikor a negyvenes évek végén kitétek az újság szerkesztőségéből. Ebből még nem kellett volna az következzen, hogy „hol megvert kutya-ként, hol éhes hiénaként üvöltő, mindig szétmarcangolható elégségre éhes hordá”-nak lássa az akkori magyar társadalmat. (*Az angol lobogó*) Különösen évtizedek múlva nem, amikorra az értelemnek lett volna ideje elvégezni az elszabadult indulatok indokoltságának a mérlegelését.

Münchenben tart előadást 1996-ban. Ezt mondja: „...olyan előadó áll önök előtt, akit a saját országa – Magyarország – törvényes hatóságai annak idején államközi keretek közt, lepecsételt áruszállítmány formájában egy idegen nagyhatalomnak, kifejezetten a meggyilkoltatás céljára átadtak, mivel ez utóbbi nagyhatalom – a náci Németország – jóval fejlettebb módszerekkel űzte a zsidók tömeges kiirtását...” (*A gondolatnyi csend...*) Maga is említi másutt, hogy Magyarország 1944 márciusi német megszállásakor Kállay Miklós, Magyarország törvényes miniszterelnöke a török követségen keresett menedéket. Hitler Veessenmayert Magyarország teljhatalmú birodalmi biztosává nevezte ekkor ki. A németek Horthyt a helyén hagyják, hogy a törvényesség látszata megmaradjon, de megszabják, hogy Sztójay Döme kell legyen a miniszterelnök. A legfelső szinten így néz ki tehát „Magyarország törvényes hatósága”. Kertész megfogalmazásából kiderül, hogy szerinte a magyarok is tömegesen irtották a zsidókat, de mivel a németek ezt jobban csinálták, a dolgot rájuk bízták. Meggyilkoltatás céljából küldték Németországba a zsidókat, ami azt jelenti, hogy ha nem bízták volna ottani elpusztításukban, akkor át sem adják a szállítmányokat a németeknek, hanem a maguk primitív gyilkolási módszereikkel folyamodnak.

Ezt a mocskos rágalalmazást már nem lehet semmiféle szindrómával megmagyarázni. Ehhez gyűlölet és tudatos gonoszság kell. Ide kapcsolódik az a hazugság is, miszerint Kertészt azért vitték Auschwitzba, „mert úgymond Weiss Manfréd kizsákmányolta a magyar népet”. Ez is tudatos hazugság, hiszen köztudott, hogy Hitler minden Horthyval való találkozás alkalmával kifogásolta a zsidókkal való bánásmód szelídségét Magyarországon, ahol a szomszédos országok zsidó üldözőitjei, bár a zsidótörvények nehezzé tették az életüket, de legalább menedéket találtak. Német megszállás nélkül nem került volna sor a deportálásra, mint ahogy német támogatás nélkül, demokratikusan, vagyis az emberek szavazataival soha nem került volna Szálasi hatalomra. Mégis minden akkori történet a hazugságok fondorlatos szálain a magyar népre hull vissza.

Kertész így morfondírozik: „Milyen különös. Ez az idegen nyelv, az anyanyelvem. Anyanyelvem, melyen megértem gyilkosaimat.” (*Valaki más*) Az anyanyelve magyar, tehát magyarok a gyilkosai. Eddig úgy tudtuk, hogy német haláltáborokban járt, ott volt az élete veszélyben, és lehetséges gyilkosaival való értekezéskor német nyelvtudását kamatoztatta.

Magyar Endlősungról beszél (*A gondolatnyi csend*), noha nemcsak hogy ilyen törekvés, de ilyen fogalom sem létezett soha a magyar politikában. Gyűlölettel szól Horthyról, akinek hazai dísztemetését a meggyilkolt magyar zsidók „emléke nyilvános meggyalázásaként” élte át. Pedig Horthy nélkül nem valószínű,

hogy lett volna olyan magyar zsidó, aki el tudja kerülni a Németországba szállítást. A kormányzó 1944. június végén a deportálást leállította. Szerencsésebb lett volna, ha ezt hamarabb teszi – ha tudja. A Szálasi hatalomhoz jutása után Horthy is több ezer menlevelet bocsátott ki, ismételten életeket mentve meg. (Erről Ránki György történész írt, aki – mint tudjuk – magyar zsidó volt; lásd *Magyarország története 1918–1919; 1919–1945*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984., 1194. o.) Egy ismerősöm azt mondta a temetés után: azok a zsidók, akik Horthynak köszönhetik az életüket, úgy döntöttek, hogy nem mennek el a Horthy temetésére. Nem alaptalan ez a megjegyzés. Egyébként az apával egyidőben temették újra a kisebbik fiát, ifjabb Horthy Miklóst is, akit amerikai katonák szabadítottak fel, akárcsak Kertészt, a Buchenwaldtól nem is olyan messze eső mauthauseni koncentrációs táborban.

Kertész Imre magyargyűlölete az utóbbi másfél évtizedben szinte látványosan növekedett; erről tanúskodnak a frissebb írásai. A legtöbb ezzel kapcsolatban idézett szövegrészt ugyanis azokból válogattam. Tulajdonképpen maga is rész vállalt abban a lassan világméretűvé váló magyarellenes kampányban, amelynek hazugságok, rágalmak és gyanúsítgatások képezik a nyersanyagát. Nem kizárt, hogy ez is szerepet játszott támogatott voltának kiteljesedésében.

Kertész műveinek élvezetét, azok gondolati tartalmával való egyetértést választóvíznek tekinti: akiknek nem tetszenek, azok az antiszemiták közé sorolandók. Kertész szerint „Auschwitz az antiszemitákat tartós zavarba ejtette: Auschwitzra – a pusztasághelyeslően kívül – nincs antiszemita válasz.” (Valaki más) De a mostani „nem az antiszemitizmus kora, hanem Auschwitzé. És korunk antiszemitája immár nem a zsidóktól ódzkodik, hanem Auschwitzot akarja.” A gondolatsort lerövidítve: aki nem szereti Kertész írásait, vagy nem ért egyet velük, az szeretné megölni a zsidókat, tehát az emberiség ellensége. Ilyen egyszerű ez.

Löwy Tamás főbbi 1999 júniusában a zsidó áldozatokért mondott ima (kaddis) alkalmával azt mondta Egerben: „még ma sincs egyértelmű magyarázat, hogy Magyarország – és benne az egyetemes kultúra olyan fellegetve is, mint Eger – miként vált a gyűlölet eszközévé, részvétlen szemlélőjévé, a pusztulás elősegítőjévé.” Tehát az egész ország, minden magyar város, nyilván az ott élő emberekkel együtt a zsidók elleni gyűlölet eszköze, pusztulásuk részvétlen szemlélője, elősegítője volt. Pedig ő is tudja, hogy a lakosságnak nem volt fogalma arról, hogy mi vár a deportáltakra. Akkor még mind a lágerek, mind a Gulág borzalmainak lehetősége elképzelhetetlen rémkép volt az emberek számára. Most utólag, a dolgok pontos ismeretében a szemükre hányni, hogy egy háborús, a németek által megszállt, az önálló döntések lehetőségének látszatával is alig rendelkező országban, ahol a Gestapónak szabad keze volt, miért nem tüntettek vagy lázadtak az akkori hírek szerint közmunkára áttelepített zsidóság védelmében – nem becsületes magatartás.

Igaza van George Kleinnak, a stockholmi Karolinska Intézet professzorának, aki Kertész Imre nagy támogatója, és hosszabb ideig tagja volt az orvosi Nobel-díj odaítéléséről döntő bizottságnak: „mindenekelőtt diskurzusra, szélsőséges hangok nélküli párbeszédre van szükség”. (MTI jelentés, 2002. dec. 8.) Egy egész lakosságot olyasvalamiért vádolni, amiről nem tehet, bizony kimeríti a „gyűlöletbeszéd” fogalmát, amit magyarul

rendesen uszításnak mondunk. Ez az uszítás kettős: izgatja a zsidó lakosságot a nem zsidók ellen, de fordítva is. Hiszen ki tudja sze-retni azokat, akik rágalmazzák őt?

Van olyan vélemény, hogy a militáns zsidók azért uszítanak antiszemitizmusra, hogy megakadályozzák kevésbé militáns társaik asszimilációját. A cél méltánylandó is. De ha a vélemény valóban helytálló, ki kell jelentenünk, hogy a módszer és az egész jelenség mélyen tisztességtelen.

Kertész Imre nem magyar író. Nem állhat bennünket, ne akarjuk tehát ráerőszakolni magunkat. Egyszer meg is sértődött, hogy magyar írónak nevezték. (*Valaki más*) Ő egy magyarul alkotó globalizált író, aki érzelmileg talán valóban nem tudja, hogy hova tartozik. Az érdekeit persze ismeri.

Vajon miért hazudozik tulajdonképpen magáról is, rólunk is Kertész Imre? Azért, hogy Auschwitz lángjainál a pecsenyéit süítőgethesse, s végül a legínyencebb falatot is: a nóbelpecsenyét? De hiszen ezzel meggyalázza azoknak a millióknak az emlékét, akik pedig megérdemlik, hogy tisztességes írók és más művészek emlékművet állítsanak nekik.

Egy biztos: Kertész nem „az egyén sérülékeny tapasztalatainak szószólója a történelem barbár önkényével szemben”. Olyan ez a mostani Nobel-díjosztás, mint egy kísérleti aktus a világ orránál fogva vezethetőségének kipróbálásában.

6. Kivánság

Mindnyájunk számára eljön az a pillanat, amikor az élő Isten színe előtt kell számot adnunk életünkről. Isten léte nem függ attól, hogy hiszünk-e benne, és nagy baj származik számunkra abból, ha megtagadjuk Őt. Kertész Imre hitetlen, ennek számtalanszor hangot ad, sőt egyik művében (A kudarc) Isten nevét ismételten obszcén káromkodásba foglalja. Istennel kapcsolatos megjegyzései a teremtés csodájának, a világ működésének teljes meg nem értéséről tanúskodnak. Pedig máris más lenne a lelke és egész élete, ha legalább megpróbálná keresni Istent.

Az életben megjárhatjuk magunkat, de Isten előtt nem lehet igazi valónkat rejtgetetni, hazugságainkat szépen kimódolt mondatokba rejtetni, gyűlöletünket az igazságosság és méltányosság keresésének látszatával betakarni. Kertész Imre öregember, ezért olyan nagyon messze nem lehet a számadás napja, hiszen ő is halhatatlan lélekkel bír, akármint gondol is erről. Isten mindent megbocsát, amit az ember magában megítélt, mint helytelen felismert, és valóban megbánt. A magam részéről kívánom neki, hogy még idejében és eredményesen sikerüljön megvizsgálnia a lelkét, hogy földi élete végén, az igazi élet kezdetének pillanatában minél kevesebb bűn terhe nyomja. Imádkozunk, hogy Isten adjon ehhez neki kegyelmet.

Imádkozunk mindnyájan magunkért is: tudjunk érdemek lenni arra, hogy Isten levegye rólunk, magyarokról, számtalan ellenségünk kezét.

Megjegyzés: Kertész Imre műveit a világhálóról szereztem be, ezért az oldalszámok az utalásokban természetesen hiányoznak.

Sapere aude! – Legyen merszed tudni!

A vallás és a tudomány: a teremtésről

Paul Brunton (1898–1981) azt írja, hogy „Az emberiség jelenlegi elszomorító helyzetéért a népszerű ostobaságok és tradicionális mesékkel megcsalt egyének és népcsoportok tudatlanságán túl, az élet alapvető kérdéseivel szembeni nagyfokú közömbösség is felelős. Ezért minden embernek kötelessége, hogy ne merüljön szellemi tunyaságba, és a felmerülő kérdésekre keresse meg a választ, és ne nyugodjon addig, amíg az igazságot meg nem találta. Az emberi lét értelmére vonatkozó minden kérdésben, így a teremtéssel kapcsolatban is, szükséges megszabadulnunk a tévedésektől, a valóság hibás értelmezésétől és a puszta dogmatizmusba sülyedt vallásos hitünk szellemi béklyóitól, amelyek akadályozzák mind az egyén, mind a közösség lelki és szellemi fejlődését.”

Mielőtt a teremtés titkának tárgyalásába kezdenénk, szükséges megérteni, hogy a látható világmindenség csupán felszínes burka a láthatatlan valóságnak, egy végtelen energia-világnak, – élettengernek. A látható mindenség ennek a láthatatlan életnek a megnyilvánulása. A kortárs tudomány megállapítása szerint a világegyetem tömegének csupán 4%-a látható anyag, 24%-a láthatatlan, sötét anyag, és 70%-a energia.

A “teremt” szó jelentése a Magyar Értelmező Kéziszótár szerint az, hogy Isten a semmiből létrehoz; a “teremtés” pedig azt a cselekvést jelenti, hogy valamit teremt. A Biblia a teremtést a héber “beria” szóval jelöli, ami a végtelenből, az En-Szofból (sehol sincs vége) az áttetsző semmibe (Áin) való átmenetet jelenti. Ez az ain-állapot előzi meg a véges dolgok/teremtények megjelenését. (v.ö. alább a kínai univerzizmus tanításával).

A gondolkodó ember ősidőktől kezdve keresi a választ arra, hogy ki teremtette a világot, miből és mikor. A kérdésfeltevés ebben a formában azonban hibás, mert eleve feltételez valamit. A ki kérdés például feltételezi, hogy a világot valaki teremtette; a mikor meg azt, hogy a teremtés egy bizonyos időponthoz van kötve. Mivel egy hibásan feltett kérdésre nem lehet helyes választ adni, jobb azt kérdezni, hogy keletkezhetett-e a világ, vagy mindig megvolt. Továbbá helyesebb azt tisztázni, hogy mit és mennyit tudunk a világegyetemről. Tudjuk-e, honnan jött és hová tart? Volt-e kezdete, és ha igen, mi volt azelőtt? Befejeződik-e valamikor, vagy sem?

Az ember legkorábbi elképzelése arról szól, hogy ahogyan egy ház felépítéséhez szükség van kőművesre, úgy a Föld, az égitestek, és az egész természet létrejöttéhez is szükség van valakire, aki azt létrehozta. Továbbá úgy gondolták, hogy ugyanúgy, ahogyan az ember téglából építi a házat, az építő is fel kellett használjon valamit a mindenség megépítéséhez, ezért két minőséget tételeztek fel: egyik oldalon Istent, aki az univerzumon kívül van, a másikon az anyagot, amiből a világ készült.

A misztikusok és bölcsek mellett, a világ természetére vonatkozóan az ember a tudomány, elsősorban a fizika és csillagászat segítségével is keresi a választ. Szükséges itt megjegyezni annak az igyekezetnek a helytelenségét, amelyik a tudományt és a vallásfilozófiát szembe akarja állítani egymással. A valóság,

amelyet a kortárs fizika oly szépen igazol, az, hogy ez a kettő nem kizárja, hanem kiegészíti egymást. A kettő közötti viszálkodás egyik oka az, hogy a vallás képeit és hasonlatait természettudományos állításokként értelmezik. A félreértés másik oka az, hogy a mai ember már nem érti a Biblia szimbólumait. Mint “jó keresztyének” úgy teszünk, mintha elhinnénk a teremtéssel kapcsolatos bibliai tanítást, ugyanakkor józan eszünk valahol azt súgja, hogy ez lehetetlen. Ha most, kedves olvasó, őszintén magadba nézel, be fogod látni, hogy lelked mélyén egyáltalán nem vagy meggyőződve arról, hogy amit a Bibliában a teremtésről olvastál, az úgy is van. Pedig úgy van! Csakhogy a szimbólumokat meg kell érteni.

A teremtésről szóló zsidó-keresztyén tanítás a bibliai leírásra támaszkodik. Ez a leírás az emberi eszmélés leglényegesebb szövege. Benne rejlik életünk eredete és végső értelme. A Genesis (Mózes első) könyvében ezt olvassuk: „Kezdetben teremté Isten az eget és a földet. A föld pusztá és üres volt, sötétség volt a mélység színén, és Isten szelleme (lelke) lebegett a vizek (mélység vizei) felett. És monda Isten: Legyen világosság! És lett világosság. És látta Isten, hogy a világosság jó, és elválasztotta Isten a világosságot a sötétségtől.” Ennek a szövegnek minden szava misztikus szimbólum!

A szöveg első szava: “kezdetben”. A Teremtés könyvének magyarázata c. munkájában, Eckhart mester (1260–1327) kifejti, hogy a “kezdetben” szó, ebben az összefüggésben, nem időpontot jelent, hanem az eszme (idea) meghatározása. A dolgok eszméje olyan módon is a dolgok kezdete, hogy nincs külső oka.

A héber szöveg Istent itt Elochimnak nevezi. A szó “élech”-ből ered. Ennek a szónak nincsen neme. Jelentése: ez, az, ezek, azok. Figyelemre méltó, hogy a zsidó kultúrától oly távol álló ősi hindu filozófia is a “tat” szóval jelöli a lét lényegét. A tat jelentése ugyanaz, mint az élech. Mindennapi értelemben “az”, de szent szövegekben Istent jelent. Buddha egyik jelzője, a “tatthagata” azt jelenti, hogy “Az”-zal (Istennel) eggyé vált. A “tat tvam aszi”, az Upanishadokban meg azt jelenti, hogy “Az vagy te”, azaz Isten lakik benned. Nem látod, de “Az” vagy! Te benne vagy és ő benned van. “Elochim” van minden forma mögött. A forma a halálban széthull, de “Az” nem múlik el. “Az” közös mindenben. Jézus mondja: „Hogy mindnyájan egyek legyenek, amint te énbennem, Atyám, és én tebenned, hogy ők is egyek legyenek mibennünk... hogy egyek legyenek, amiképpen mi egy vagyunk: Én öbennük és te énbennem” (János 14:20; 17:21–23). Pál apostol ezzel összhangban tanítja, hogy: „Benne élünk és mozgunk, és benne van létünk”. Ezért van az, hogy nincs külön zsidó Az, keresztyén Az, hindu vagy mohamedán Az!

Az Isten szó után az “ég” és a “föld” szimbólumok jelentését kell megérteni. Ahogy a “kezdetben” nem időt jelent, az “ég” sem a csillagos eget jelenti, hanem inkább azt, amit “égi”-nek szoktunk nevezni. Az ég nem hely, az ég valami, ami bennünk van. Az ég a láthatatlan teremtő erő világa: a “yang”. Az ég mindennek az Atyja. Ahogy az ég nem a csillagos ég, úgy a “föld”

sem a mi bolygónkat jelenti, hanem a befogadó, a formaöltő erőt: a "yin"-t, ami mindennek az Anyja. A világ teremtése előtt az ég és a föld kettéválása még csak Elochimban történt meg, ekkor még semmi sem volt látható. A mindenség ekkor még csupán Isten gondolata, ezért mondja az Írás, hogy „a föld pusztaság és üres volt” (mai szóhasználat: forma nélküli). Ekkor még az ellentétek – Ég és Föld, yang és yin, pozitív és negatív – nem küzdenek egymás ellen, hanem egymást kölcsönösen kiegészítik.

„Sötétség volt a mélység színén” – olvassuk tovább a bibliai "helyzetjelentést". A sötétség nem csak a világosság hiányát, de a látás, a tudás hiányát is jelenti. Az itt használt "tehom" szó nem annyira mélységet, mint inkább dúltságot, zűrzavart, rendtelenséget jelent. A szöveg nem a nemlét nyugalmáról értesít, hanem sötétségről és zűrzavarról. Az Írás szerint "tohu va bohu".

Ekkor hangzik el a parancs: „Legyen világosság!” A "világosság" nem csak a látható fényt jelenti, hanem a tudást és szeretetet is, úgy ahogyan a sötétség tudatlanságot és gonoszt is jelent. A világosságnak erre az értelmezésére abból is következtethetünk, hogy ez a fajta világosság az égítetek megteremtése előtt jelenik meg. A parancs elhangzása óta a világosság és a sötétség állandó harcban áll egymással, mindenben és mindenkiben. Amíg a világosság emberei azt hangoztatják: „Legyen hát világosság! Láss! Merj tudni! Ismerd meg önmagadat! Világítsd át a benned lévő sötétséget!”, – addig a sötétségben élők agresszívan tiltakoznak minden hiteles tudással szemben. Azon igyekeznek, hogy a fény forrását kioltásák, de ez lehetetlen, mert a világoteremtő világosság kioltathatatlan, – más szavakkal: az életet megszüntetni nem lehet, mert ez van mindenben és mindenkiben legbelül, mert fény és élet egy. A „legyen világosság!” parancsa ma is hangzik, mert a sötétség nem az emberen kívül, hanem az emberben van. A magyar nyelv a világosság – világ szavakkal pontosan fejezi ki a világosság és a világmindenség közötti kapcsolatot. (Nem "Ijus" és "wärl", vagy "light" és "world", vagy "Licht" és "Welt", hanem világosság és világ!). A Nag Hammadiban talált keresztyén gnosztikus tanítás is azt hirdeti, hogy a sötétség és a világosság harca az emberben folyik, mert a sötétség bennem és benned is jelen van, mint nem-tudás. Az ismeret fénye az, amely ezt a sötétséget átvilágítja. (Igazság Evangéliuma).*

A Biblia a teremtés minden szakasza után megismétli: „Látta Isten, hogy jó.” A héber "tov" szó nemcsak jót jelent, hanem helyeset, örömet, vidámságot, megelégedettséget, boldogságot is. Isten tehát boldognak teremtette a világot!

Jézus, magáról a teremtésről, nem beszél a tanítványoknak. Valószínű, hogy elegendőnek tartotta a Genézis könyvében leírtakat. János – a kedvenc tanítvány – a kezdetről világosan fogalmaz: „Kezdetben vala az Ige, és az Ige vala az Istennél, és Isten vala az Ige”. Az Ige itt nem nyelvtani fogalom! A Bibliában "logosz" áll, ami az Igazságot érvényre juttató cselekvő akaratot jelent. Logosz a keresztyén misztikában egy átható kozmikus teremtő eszme. Ez a Teremtő erő, a kozmikus periódus kezdetén, mint Fiú (Ige) emelkedik ki, mint az Istenben lévő sugárzó és fénylő gondolat. Ő valamennyi lehetséges eszme (gondolat) elsője és utolsója. Az egyetlen, amely magába foglalja az összes többi eszmét. „Minden ő általa lett és nála nélkül semmi sem lett, ami lett.” János tudatosan kerüli a teremtés kifejezést, és nem beszél a semmiből való teremtésről sem, ehelyett azt tanítja, hogy az Ige (Fiú) jelen van, mint Isten lényege, hogy aztán mindennek

ő általa legyenek (ölsenek testet). Az Ige úgy nyilatkozik meg, mint Élet-lényeg (Zóé/Dzóé). Az univerzális aktivitás megjelenése Jánosnál is azt jelenti, hogy a Végtelen egy része (az Ige) belép az időbe. Pálnál (Zsid. 10: 3) a teremtés szintén láthatóvá válást jelent. „Hit által értjük meg, hogy a világ Isten beszéde által teremtett, hogy ami látható, az a láthatatlanból állott elő”.

A korai keresztyénség idején még az önmagából való teremtést természetesnek tartják. A keresztyén gnosztikus evangéliumok* szerint a tér és a mindenség az Atya kisugárzása, aki bármit létrehoz, amit akar, saját magából, mert Ő az egyedüli létező és „az, aki egyáltalán nem létezik, sohasem válik létezővé” (Az Igazság Evangéliuma).

Ezzel párhuzamosan, a korai keresztyénség eszmerendszerében egyre jobban előtérbe kerül az a tanítás, amely szerint az egyetlen Isten, parancsoló akaratával, egy meghatározott időben, a semmiből (ex nihilo), minden előfeltétel nélkül hoz létre minden tőle elkülönült dolgot. A világ időben való teremtését a negyedik lateráni zsinat (1215) hittétellel nyilvánította, és az örök-ké létező világ álláspontját eretnecségeknek minősítette. A ma is érvényes kanonikus értelmezés szerint, csak egyetlen világ van, egyetlen történelmi folyamattal, ami a teremtéstől a világ végéig tart. A világtörténelem e két időpont között egyszerien és megismételhetetlenül játszódik le. Ma már csak mosolyogni lehet azokon az erőfeszítéseken, amelyekkel a világ teremtésének idejét igyekeztek meghatározni. Különböző feltételezésekből kiindulva, a szerzők egymástól meglehetősen eltérő eredményekre jutottak [Kr.e. 3761. okt. 7 (II. Hillél rabbi); Kr.e. 5509. szept. 1 (bizánci világkorszak); Kr.e. 5502 (Iulius Sextus Africanus); Kr.e. 3960 (Luther, a Supputatio annorum mundi c. írásában), míg Panodorosz szerint, Ádám teremtése Kr.e. 5493. augusztus 29-én történt].

A bibliai leírás szimbólumainak megértése után, van összehasonlítási alapunk az örök világtörvény vallásainak teremtés-tanához. Az örök világtörvény vallásai olyan vallásfilozófiák, amelyeknek legfőbb célja a valóság közvetlen, misztikus meg tapasztalása. Világképük alapvető vonása: a folytonosan változó egység és a jelenségek kölcsönös összefüggése. Közös tanításuk, hogy az univerzumnak nincs őskézdet és nincsen vége sem. A keletkezés és elmúlás egymást követő folyamataiban a mindenség szüntelenül megújul. Mindez egy olyan belső törvényszerűség szerint történik, amely a benne végbemenő valamennyi történetét önmaga szabályozza. Szerintük a mozgást létrehozó erők nincsenek a dolgokon kívül, hanem a mozgás és a változás a dolgok lényegi sajátossága. Továbbá azt vallják, hogy a teremtő hatalom és a mindenség nem különvált minőségek, hanem lényegüket tekintve egyek, csak megjelenésükben különböznek.

Hermész Triszmegisztoz például (Thot egyiptomi bölcsesség-isten görög neve) a mindenség egységét annak szellemi voltában látja. „Egyedül Isten alapította azt a törvényt, hogy minden egyenlőképpen örök legyen, mert ugyanabból az egyedül Ő általa meghatározott alapelvből épül fel.” Mindent a tiszta és abszolút Létezésből származtat, amely önmagában meg nem nyilvánuló, feltételhez nem kötött, de birtokolja és gyakorolja a megnyilvánulás és feltételeesség lehetőségét. Ő maga sem élet, sem

* Lásd: Vánky Farkas: A korai keresztyénség gnosztikus eszmeáramlata a Nag Hammadiban talált iratok tükrében. Új Kéve VIII. évf. 3. sz., 2000. szept.-okt.

lélek, sem anyag, hanem azok forrása. A világegyetem nem más, mint ennek az Isteni Lényeknek a megnyilvánulási formája. „Az, ami lenn van, ugyanolyan, mint ami fenn van, és ami fenn van, ugyanolyan, mint ami lenn van”... (olvassuk a Tabula Smaragdina-ban, amit kb. 3000 évvel Kr.e. állítottak össze). A Poimandrész (Jó Pásztor) c. írásában a kezdetről így tanít: „Minden dolgot láthatóvá téve megjelenik mindegyikben és mindegyik által”... „Mindennek a lényege Egy”.

A világ legrégebb vallása, a brahmanizmus vagy hinduizmus, a végső valóságot “brahmá”-nak nevezi és a dolgok belső lényegének tartja, amely végtelen, értelemmel fel nem fogható, és szavakkal körül nem írható. Tanításuk szerint, a kozmosz múltja kezdet nélküli, de történetét a nemlét intervallumai szakítják meg. Az univerzális lét ezért a potenciális lét és a tényleges valamivé válás vég nélküli változás-láncolatának története. Isten nem teremti a világot, hanem megjeleníti. A hinduizmus az időt periódusokra osztja. Isten akaratából, egy belső törvényszerűség szerint, minden periódus elején a látható világ a láthatatlan isteni lényegből, mint differenciálatlan energiából alakul ki. Azt tanítják, hogy az, amit mi teremtésnek nevezünk, nem más, mint az energia átalakulása névvé és formává (anyaggá). Az elmúlás pedig nem más, mint ezek visszaváltozása energiává. Hibás lenne azonban azt gondolni, hogy a hinduizmus Istent a fizika energia-fogalmával azonosítja. Aki kibontja a mindenséget, az nem energia, hanem az energia forrása. A Szánkhja jóga (Kr.e. 16–15. század), több mint 3000 évvel az anyag megmaradásának tudományos megfogalmazása előtt (Lavoisier 1743–1794), megállapítja, hogy a semmiből sohasem lesz valami. A Bhagavad Gitában (A Magasztos szózata) Krisna így tanítja Ardzsunát: „Nem volt idő soha, hogy ne lettem volna én, ne lettél volna te s a többiek. Soha nem lesz idő, amelyben ne léteznék”... „A nem létező nem jut létbe, s nemléte, ki létezik”... „Tudd meg azt, hogy ami által a világ kibomlott, elmúlhatatlan”... „A lények serege a láthatatlanságból lép elő. Az út a látható világon át vezet, de végül minden lény a láthatatlanba visszatér.”

A buddhizmus a gondolkodó elmék számára szolgáló filozófiaként jött létre, de Buddha (Guatama Sziddharta Kr.e. kb. 563–483) követői úgy tartották, hogy az értelem csupán eszköz ahhoz, hogy az ember eljusson az “elgondolhatatlan” világig, ahol a valóság egységes és differenciálatlan. A történések és változások természet alapvető tulajdonsága, ahol „a születés és teremtés kezdet nélküli”. Buddha az ok-okozati törvény helyett a mindent magába foglaló kondicionalizmust (feltételezettséget) tette. A buddhizmus avatamszaka-iskolájának központi gondolata szerint minden dolog és esemény egységet alkot, mint kölcsönös viszonyok tökéletes hálózata, mégpedig úgy, hogy minden egyes rész tartalmazza magában az összes többiét. Ezt a gondolatot, tudományos alapokon, a kortárs fizika hadron bootstrap-modelljében látjuk viszont (lásd alább).

A kínai univerzizmus felfogása szerint a világmindenség hatalmas eleven organizmus, amely folytonos mozgásban van, és tagjai kölcsönösen hatnak egymásra. A Történelem könyvében (Su king) a mindenség egységéről ez áll: „A legbensőségesebb összefüggés van fent az ég és lent az emberek között, és aki ezt teljes egészében felismeri, az igazi bölcs”. Amint látjuk, a földrajzi és időbeli távolság ellenére ez a tanítás is majdnem ugyanazokkal a szavakkal és ugyanolyan tömören fogalmazza

meg a minden dolgok egységét hirdető világnézet lényegét, mint a Tabula Smaragdina. A kínaiak hittek egy végső valóságban, amely minden látható dolog és esemény alapja. Ezt a valóságot “Tao”-nak hívták. Tao a világ ős-oka. Erő, amely a világban hat, mindent létrehoz, anélkül, hogy beszélne vagy cselekedne. Meghatározhatatlannak, megismerhetetlennek, személytelen abszolútnak nevezik. A megtapasztalható világ kezdete előtt a nemlét állapota van. Ebből keletkezett a lét, a mindenség egységes állapota. Ebben válik szét a yang és yin kettőssége. Minden úgy keletkezik, hogy a két őserő, a yang és yin, belső törvényszerűség folytán átmegy egymásba – olvassuk a Változások könyvében (Ji king Kr.e. 2950). A yang és yin egymásba fonódó ábrázolása a “Minden Egyben” szimbóluma. Ez a “T’ ai ki”, vagyis őskezdetnek nevezett kép a világegyetemnek azt az állapotát fejezi ki, amelyben a pozitív és negatív őserő már különvált egymástól. Az őskezdetet egy másik állapot, a “Wu ki” (kezdetelen) előzi meg, amelyben még semmi sincs különülve. Ezt a kínaiak egyszerű körrel jelölik. A mindenségnek ez az állapota nem abszolút nemlét, hanem potenciális, láthatóvá még nem vált valóság. Lehetetlen észre nem venni a kínai bölcsnek megfogalmazása és a bibliai leírás közötti összecsengést, ahol a beria (teremtés) az En-Szofból (sehol sincs vége) az áttetsző semmibe (Áin) való átmenetet jelenti, ami megelőzi a véges dolgok/teremtmények megjelenését. Lao-ce (Kr.e. 6. század) a Wen-ce c. gyűjteményben erről a kezdeti állapotról azt írja, hogy „létezik egy osztatlan egész, amely ég és föld előtt van. Nincs határozott formája, csupán homályos képeink lehetnek róla. Mélységes, titokzatos, sötét és csendes; hangját sohasem hallani. Ha nevet kell adnom neki, én az Útnak (Tao) nevezem”. „Az örök Tao megszüli a lényeket, de nem birtokolja őket; biztosítja a fejlődést, de nem szabályozza azt. Minden létező általa születik... minden létező miatta hal meg”. Az új-konfucianusok a “k’i”-t tekintették az anyag finom és nem érzékelhető formájának. (Az ősi Kínában “k’i”-vel azt az energiát jelölték, amely étellel hatja át a világegyetemet). Csang-caj azt írja: „Amikor a “k’i” összesűrűsödik, akkor formaként (individuális dologként) válik láthatóvá, amikor pedig feloszlik, akkor újra láthatatlanná válik, és eltűnik minden forma”. (lásd még alább a kvantummezőnél)

A tudomány – azokra a megfigyelésekre támaszkodva, amelyek kimutatták, hogy a csillagok és tejútrendszerük különböző korúak – elutasítja az egyidőben való teremtés gondolatát, és a kínai univerzizmus tanításával összhangban azt tartja, hogy a folytonos valamivé válás a világmindenség saját létének igazi törvénye. Amikor Huygens Christiaan (1629–1697) kimutatta, hogy az összenergia mennyisége állandó, akkor ezzel azt is bebizonyította, hogy az univerzumnak sohasem lehetett kezdete és nem is lesz vége. Albert Einstein (1879–1955, Nobel-díj 1921) híres egyenlete: $E = m \cdot c^2$ magába rejti azt a lehetőséget is, hogy tiszta energiából anyagi részecskék keletkezzenek. (Ezt szubatomi szinten ütköztetési kísérletekkel bizonyították be, amikor a kiindulási részecskék mozgási energiájából új, rövid életű elemi részek keletkeztek). Az Einstein fenti egyenletében rejlő lehetőség és a kvantumfizika Werner Heisenberg (1901–1976; Nobel díj 1932) által leírt bizonytalansági (indeterminizmus) törvénye megteremtette az anyag spontán megjelenésének elméleti alapját. Fentebb már láttuk, hogy az univerzum anyagának legnagyobb része nem látható, csak annak tömegvonzása észlelhető. A kvan-

tumelmélet szerint, az univerzum energiájában fellépő egyenetlenségek a sötét anyag bizonyos helyeken való felhalmozódásához vezettek. Ennek a gravitációs tere aztán elindította a látható anyag csomósodását. Az anyag megjelenésének ilyenyszerű lehetőségét alátámasztja a COBE-műholdnak (Cosmic Background Explorer) azon észlelése, hogy a háttérsugárzásban valóban vannak kis egyenetlenségek.

Szükséges eloszlatni azt az általánosan elterjedt tévedést, miszerint az ősrobbanás elmélete a világ teremtésére ad tudományos magyarázatot. Az ilyen következtetés ellentmondásban van többek között az energia megmaradásának törvényével is. Az ősrobbanás csak arra próbál magyarázatot adni, hogy az általunk érzékelhető világ egy kezdeti állapotból hogyan alakult olyanná, amilyenek ma látjuk. A kortárs elméleti fizika szuperhúr (superstring) modellje, a világmindenség ősrobbanás előtti létezését szükségszerűnek tartja, és komolyan foglalkozik annak leírásával!

Amíg a klasszikus mechanisztikus világnézet az üres térben mozgó szilárd, elpusztíthatatlan részecskéket (atomokat) lát, addig a kortárs fizika az üres tér fogalma helyett előbb a mező fogalmát vezette be, majd a kvantumtér felismerésével végképp felszámolta a szilárd részecske és a környező tér közötti klasszikus megkülönböztetést. A kvantummező a tér minden pontjában jelen van. A részecskék nem egyebek, mint a mező sűrűsödései, energia-koncentrációk, amelyek megjelennek, majd eltűnnek. Einstein megfogalmazásában „úgy kell tekintenünk az anyagot, mint a tér azon részeit, amelyekben a mező rendkívül intenzív”. Az ember könnyen hajlik arra, hogy Einstein megfogalmazását azonosítsa Csang-caj fentebb már idézett leírásával: „Amikor a ‘k’i” összesűrűsödik, akkor formaként (individuális dologként) válik láthatóvá, amikor pedig feloszlik, akkor újra láthatatlanná válik, és eltűnik minden forma”. Ebből a hasonlóságból hiba lenne arra következtetni, hogy a kvantummező fogalma azonos a ke-

ti bölcsék Valóságával, mivel a misztikusok valósága világunk összes jelenségének lényegét jelenti. Ezzel szemben a kvantummező jól meghatározott fogalom, amellyel a fizikai jelenségek egy részét meg lehet magyarázni.

A mindenség dinamikus egységét a fizika “hadron-bootstrap”-modellje (Geoffrey Chew) olyannak írja le, (hadron = nehéz, tömeges) amelyben a különböző struktúrákat olyan erők fogják egybe, amelyek a részecskék cseréje révén nyilvánulnak meg, és ezek a csererészecskék megint csak hadronok. Így minden részecske az összes többi részecskéből áll. Minden hadron megjelenhet, mint összetett szerkezetű részecske, mint más hadron része, és mint az összetevők közötti csererészecske. Megdöbbenő a hasonlóság e kép és a buddhizmus avatamszaka-iskolájának (fent már említett) tanítása között, amely szerint minden dolog és esemény egységet alkot, mint kölcsönös viszonyok tökéletes hálózata, mégpedig úgy, hogy minden egyes rész tartalmazza magában az összes többi. A világmindenség egységét a kortárs elméleti fizika a szuperhúr (superstring) modellben fejleszti tovább. Ebben a modellben a Plank-állandó nagyságrend körüli “húrok” rezgésmintája szabja meg az összes elemi rész és a négy fizikai erő tulajdonságait.

A vallásfilozófiák és a kortárs fizika teremtésre vonatkozó tanításainak ebből a rövid és részleges szemléltetéséből arra a következtetésre jutunk, hogy a teremtésről csak olyan értelemben szabad beszélni, ahogy azt W. Charon a Világ teremtése c. könyvében teszi: „Az, amit ‘teremtésnek’ nevezünk, valóban a kezdet nélküli lét egy olyan fázisa, amelyben az időtlen Ősertelem periodikus pihenője megszakad, s lényének egy része az örökévalóságból átömlik az időbe”. Az áttekintésből az is kiderül, hogy a semmiből való teremtés elképzelése tudománytalan és összeegyeztethetetlen mind a Biblia, mind az ősi vallásfilozófiák tanításával.

Összeállította: **Vánky Farkas**

Tóth Ilona

advent

aki most elindul

hogy csillagát kövesse

nem tudja még

merre visz az útja

szorongó szívére

megadás borul

nem bántja többé

ismeretlen sorsa

aki most csendben vár

arra angyalok vigyáznak

köpenyük védi míg tart a sötét

szívében óvón táplálják a lángot

míg hite megszüli a bizonyosságot

hogy sorsát élhesse ne a külvilágot

és útjára leljen

ha megjön majd a fény

Västeråsban 2003 januárjától magyarul írt istentiszteleteinket a baptista templomban (Kristiansborgs kyrkan) tartjuk. Képeink a templom épülete és belső tere látható.

(**KARÁCSONY** Folytatás a 2. oldalról) Ekkor kezdődik az északi népeknél a Yuletide (dec. 20-31), mely az óév elmúlásának, az új esztendő születésének folyamatát jelképezi. Az angol *christmas* Krisztus nevére, a német *Weihnacht* a titokzatos éjszakára utal.

DECEMBER 25.

ARómai Birodalom keleti felében az egyház vezetői úgy vélték, hogy a kereszténység legnagyobb ünnepét nem a gyermek születéséhez, hanem Isten megjelenéséhez kell kötni. Márpedig Isten akkor nyilvánította ki magát a legegyértelműbben, amikor Jézus megkeresztelkedésekor a Szentlélek galambhoz hasonló testi alakban leszállt rá, és hang hallatszott a mennyből: "Te vagy az én szeretett Fiam, benned gyönyörködöm." Mivel Jézus megkeresztelkedésének időpontját január 6-ra tették, a keleti egyház ezt a dátumot fogadta el hivatalos ünnepeként.

A Birodalom nyugati felében az egyház vezetői korán felismerték, hogy más vallások követőit sokkal inkább megnyerhetik az új hitnek, ha ünnepeiket nem eltörlik, hanem új tartalommal töltik meg. Így történhetett, hogy míg az ókori rómaiak még a Legyőzhetetlen Nap istenét, Mithrászt ünnepelték a december 25-e körüli téli napforduló idején, egy római évkönyv feljegyzése szerint Kr. u. 336-ban ezt a napot már karácsonyként, Jézus születésének napjaként tartották számon.

A kétféle időpont használatának I. Gyula pápa vetett véget: 350-ben úgy rendelkezett, hogy december 25-e legyen a Megváltó születésnapja, január 6-a pedig legyen a Jézus megkeresztelkedésére, mint epifániára (Isten megjelenésére) való emlékezés ünnepe. Ez utóbbit vízkereszt ünnepének is mondják, utalva Jézusnak a Jordán vizében való megkeresztelkedésére. Ekkor ünneplik a háromkirályokat is, akik felkeresték a gyermek Jézust. Bár Jézus születésének lehetséges időpontja a mai napig nem tisztázott, az egyház majdnem egésze elfogadta Gyula pápa döntését, az örmény egyház kivételével, mely továbbra is január 6-án ünnepli karácsonyt.

Összeállította: **Magyari-Köpe Gábor**

új kéve

ISSN 1400-8998

A Svédországi Magyar Protestáns Egyházi Közösség lapja – Az Északon élő magyarok ökumenikus fóruma
(Ungerska Protestantiska Samfundets tidning – Ungrarnas ekumeniska forum i Norden)

Megjelenik negyedévente – évi 4 szám
(Utkommer kvartalsvis – 4 nr per år)

Árgång X. évfolyam
Nummer 4. szám
December 2002 december

Felelős kiadó (Ansvarig utgivare)
Jordáky Béla
Szerkesztő (Redaktör)
Molnár-Veress Pál
A szerkesztő munkatársa (Medarbetare)
Tóth Károly Antal

Szerkesztőség (Redaktion)
Granövägen 126
S-151 64 Södertälje/Stockholm/
Telefon/Fax: +46-(0)8-550 160 66

E-mail: ujkeve@swipnet.se

Nyomda (Tryckeri): Ekonomi-Print AB
114 85 Stockholm – Storgatan 19
Telefon/Fax: +46-(0)8-783 81 24/ 667 98 18
Referens (Kontaktperson): Jerry Petterson
E-mail: tryckeriet@ekonomiprint.se

Példányszám (Upplaga)
1 800

2003-tól lapunkat csak az egyházfenntartási járulékot vagy támogatást fizető tagjainknak küldjük ingyenesen.

Kérjük azokat, akik csupán a lapra kívánnak előfizetni, tájékoztatásért szíveskedjenek Pap Iván országos pénztárosunkhoz fordulni:

181 30 LIDINGÖ, Frisksportarvägen 2
Tel: 08-731 83 60 Fax: 08-731 08 28
Mobil: 0708-30 81 90

Postgiro számlaszámunk:
Ungerska Protestantiska Samfundet
Postgiro 602047-3

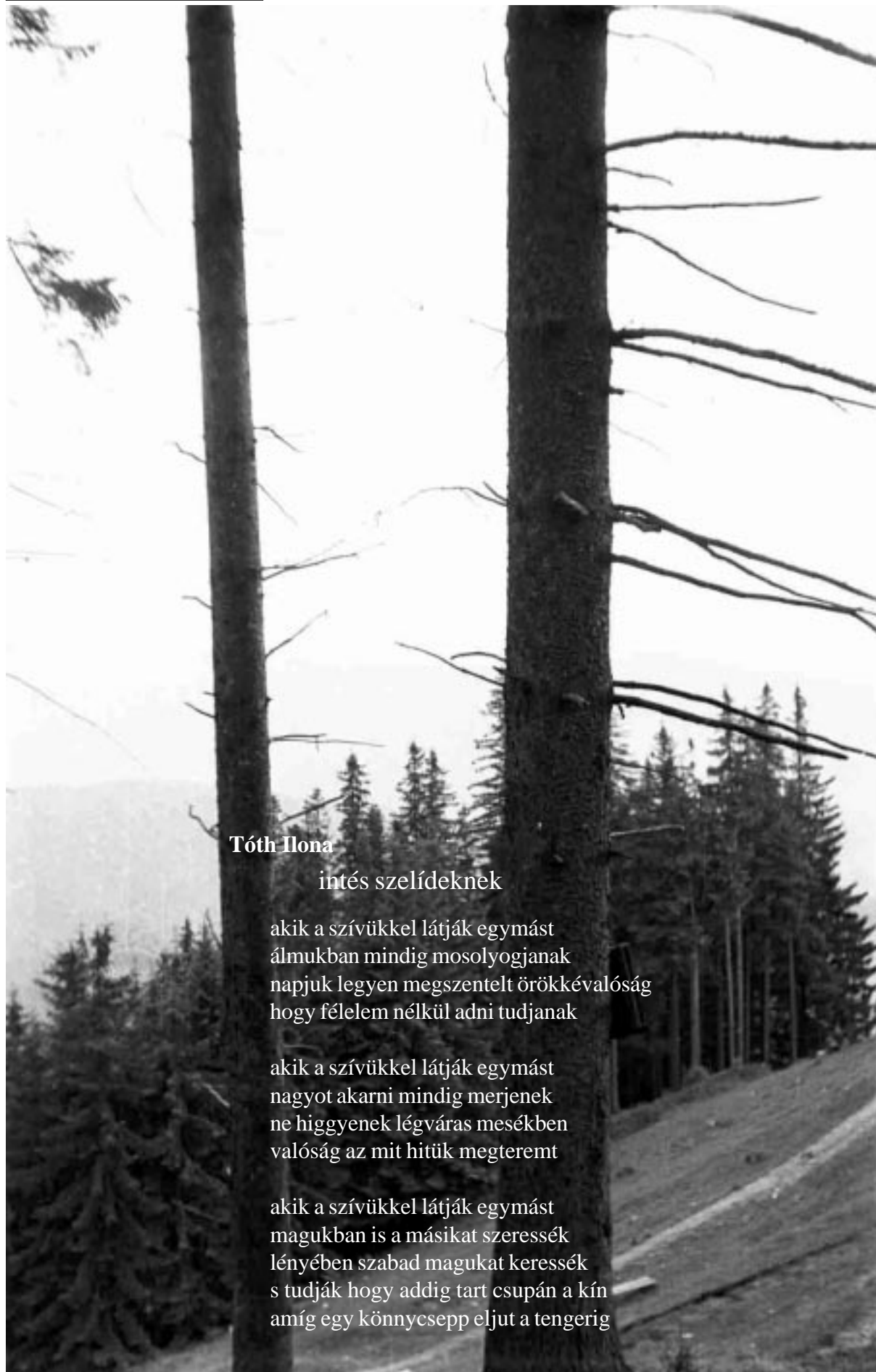
MÁSÉSZAKI/BALTORSZÁGOKBAN ÉLŐ MAGYAR GYŰLEKEZETEK MEGBÍZOTT VEZETŐI

(A szolgálatot alkalmanként meghívott lelkész végzi)

ÉSZTORSZÁG – Tallinn/Tartu
BÁNISTVÁN
EE-50013 TARTU Pohla 13-1
Tel: +372-740 54 55 Mobil: +372-506 96 42

FINNORSZÁG – Helsinki
NAGY GÁBOR
SF-10300 KARJAA Kauppiaankatu 32
Tel: +358-19231242 Mobil: +358-505503858

NORVÉGIA – Oslo
HORVÁTI GYÖRGY
N-1357 BEKKESTUA Parksvingen 43
Tel: +47-675 621 05

Tóth Ilona
intés szelídeknek

akik a szívükkel látják egymást
álmban mindig mosolyognak
napjuk legyen megszentelt örökkévalóság
hogy félelem nélkül adni tudjanak

akik a szívükkel látják egymást
nagyot akarni mindig merjenek
ne higgyenek légváras mesékben
valóság az mit hitük megteremt

akik a szívükkel látják egymást
magukban is a másikat szeressék
lényében szabad magukat keressék
s tudják hogy addig tart csupán a kín
amíg egy könnycsepp eljut a tengerig